

A KIRÁLY MEZTELEN

A 2021 JÚNIUS IRÁNI ELNÖKVÁLASZTÁS BELPOLITIKAI
VONATKOZÁSAINAK VIZSGÁLATA

OTDK-dolgozat

Készítette: *Béres Merse Máté*
PPKE BTK, Nemzetközi tanulmányok MA
Konzulens: *Jany János*

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
2. A mai iráni politikai rendszer eredete és alapvonásai	2
3. Az elnökválasztás jelentősége Irán politikai életében	9
4. A köztársasági elnök szerepe az iráni politikai rendszerben	13
5. Róháni második elnöki ciklusa (2017–2021): nagy remények és csúfos kudarckok .	15
6. A 2021-es elnökjelöltek és a választási kampány.....	18
7. Az elnökválasztás eredménye.....	22
8. Az új iráni elnök: Ebráhim Raiszi.....	26
9. Ebráhim Raiszi elnöksége és kormánya: változások és állandóság az iráni politikában.....	28
10. Kitekintés: Az 2021-es iráni elnökválasztás és az utódlás lehetséges összefüggései	32
11. Összefoglalás	36
Felhasznált irodalom.....	39

1. Bevezetés

2021. június 18-án zajlott le az Iráni Iszlám Köztársaság történetének 13. elnökválasztása. Az választás eredményeként augusztus 3-án a nyolc év elnökség után leköszönő mérsékelt-pragmatista Haszan Róhání helyét a konzervatív Ebráhim Raiszi vehette át. Raiszi elnökké választása az iráni elnökválasztások történetében rekordalacsony részvételi arány mellett következett be, amely leginkább a súlyos gazdasági helyzet és a koronavírus-járvány elharapódzása miatti kiábrándultsággal és a növekvő Iránon belüli politikai apátiával, a reformista és mérsékelt politikai frakciók népszerűségének visszaesésével és általános válságával, valamint a prominens jelöltek nagyarányú kizárásával és a választások tudatos bojkottálásával magyarázható. A korábbi Legfőbb Igazságügyi Méltóság elnökké választásával egy újabb, talán minden eddiginél jelentősebb konzervatív fordulat következett be Iránban, amely komoly kihatással van mind az országon belüli belpolitikai dinamikák, mind pedig Irán és a külvilág viszonyának alakulására.

A jelen dolgozat a 2021-es iráni elnökválasztások felé vezető események és a választás eredményeinek értékelésével foglalkozik. Elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen jelentősége van a legutóbbi elnökválasztásnak az iráni rezsim belső hatalmi viszonyainak alakulása szempontjából. Ezen a kérdésen belül a tanulmány foglalkozik az iráni rendszer népi legitimitációjának kérdésével – azaz, hogy az alacsony részvételi arány mennyiben gyengíti a rezsim legitimitását –, a reformista és mérsékelt frakciók meggyengülésének okaival, az elnöki pozíció jelenlegi helyzetével az iráni hatalmi viszonyrendszerben, továbbá a Legfőbb Vezető (*Rahbar*) tisztsége utódlásának kérdésével. A tanulmány első része foglalkozik a jelenlegi iszlamista iráni politikai rendszer eredetével és sajátosságaival, majd az elnökválasztás és az elnöki pozíció Iráni politikai rendszerben betöltött jelentősége kerül leírásra. Ezt követően a dolgozat Róhání második elnöki ciklusának problémáival foglalkozik, bemutatva a reformista és mérsékelt politikai tábor válságához vezető kül- és belpolitikai folyamatot. Ezután a 2021-es elnökjelöltek kiválasztása és a választási kampány folyamata kerül elemzésre, majd az elnökválasztás eredményeit veszem górcső alá. Ezt követően a megválasztott elnök, Ebráhim Raiszi személye és karrierje kerül bemutatásra, majd arra vonatkozóan próbál a tanulmány értékelést adni, hogy az ő elnöksége milyen belső változásokat hozott és hozhat még a jövőben az iráni politikai életben. Végül a dolgozat kitér a 2021-es elnökválasztási eredmények és a Legfőbb Vezető tisztsége utódlásának kérdése közötti lehetséges összefüggésekre.

2. A mai iráni politikai rendszer eredete és alapvonásai

Az 1979 óta fennálló Iráni Iszlám Köztársaság politikai rendszere Ruhollah Khomeini ajatollah iszlám kormányzásról (*hokúmat-e eszlámi*) szóló politikai teóriáján alapul. Ezt az elméleti koncepciót és az ennek nyomán kialakuló ideológiát, valamint államszervezési gyakorlatot gyakran a khomeinizmus terminusával írják le, amely a modern síita iszlamizmus egyik speciális, revolucionista változatának tekinthető (Abrahamian 1993). A legtágabb fogalomtól indulva célszerű elsőként az iszlamizmus mibenlétét megragadni. Peter Mandaville (2014) definíciója szerint az iszlamizmus egy olyan modern politikai ideológia és mozgalom, a muszlim politizálás azon speciális formája, amelynek célja egy iszlám alapján definiált politikai rend létrehozása, ami rendszerint a *sarʿiát* – iszlám jogi normarendszert, erkölcsi-jogi útmutatást – középpontba helyező, arra alapozott politikai és jogrendszer („iszlám állam”) kialakítását jelenti (p. 22). Jany János (2016) meghatározása szerint az iszlamizmus „olyan politikai, társadalmi és gazdasági elemeket tartalmazó ideológia, mely az iszlám vallását használja fel érvelési rendszeréhez, önmagát a saját képére formált vallásfelfogással igyekszik legitimálni, vagyis a vallást instrumentalizálja annak érdekében, hogy a saját céljait elérje” (p. 25). Az iszlamizmus tehát mindig valamilyen partikuláris iszlámfelfogásból indul ki, célja pedig a politikum és a társadalmi élet ennek mentén történő átformálása. Ennek a programnak ugyanakkor lényegi eleme az általa értelmezett *sarʿiának* a politikai-társadalmi élet kizárólagos zsinórmértékévé tétele (Jany 2016).

Ahogy nem beszélhetünk egységes iszlámról, úgy az iszlamizmus általános ernyőfogalma is – pontos céljaikat és módszereiket tekintve – valójában különböző irányzatok, elméletek és gyakorlatok rendkívül heterogén halmazát foglalja magában (Mandaville 2014). Ahogy az iszlám szunnita és síita ága számos elemében eltér egymástól, úgy számottevő a különbség az iszlamizmus szunnita és síita megközelítései között is. Ahogy fentebb már említettük, a khomeinizmus a síita iszlám politikai teológiai hagyományából nőtt ki, annak speciális forradalmi irányzatához tartozik. A Khomeini-féle gondolat eszmei előzményei és az iszlám forradalom szellemi előkészítői között említendőek a síita iszlamizmus laikus (pl. Ál-e Ahmad, ʿAli Saríʿati) és klerikus (pl. Naváb Szafavi, Allamah Tabátábáʿi, Mahmud Táleqáni) képviselőinek elméleti megközelítései. Különös módon hatottak Khomeini elgondolására Saríʿati radikális forradalmi eszméi („vörös síizmus”) és Tabátábáʿi vallásilag legitimált autoritásra (*velájat*) vonatkozó elképzelései (Jany 2016). Khomeini iszlamista elmélete szerint az iszlám forradalom célja az iszlám kormányzás (*hokúmat-e eszlámi*) megteremtése, amely a vallási jogtudós uralmán (*velájat-e faqih*) alapszik (Euben – Zaman 2009). Más iszlamizmusokhoz hasonló módon a Khomeini-féle elgondolás is a *sarʿiának*, valamint az abból levezetett iszlám jognak (*fiqh*) az állami és

társadalmi élet középpontjába állítását tűzi ki fő céljául. Ennek megvalósítására azonban Khomeini egy sajátos rendszert dolgozott ki, amely számos elemében merít ugyan a síita politikai teológiai hagyományból, de több vonatkozásban is forradalmi módon fordul szembe azzal, és lép fel újszerű interpretációkkal, illetve – sok esetben a muszlim világon kívülről származó – ötletekkel és megoldásokkal (Abrahamian 1993).

Khomeini színrelépése előtt a síita *‘ulemán* belül az ún. kvietista álláspont volt domináns, amely szerint a klérusnak nincs helye a közvetlen politizálásban, feladata a vallási-erkölcsi útmutatás a síita közösség számára, a rítusok és más vallási gyakorlatok felügyelete, valamint a vallási adók beszedése. E megközelítés szerint a tizenkettedik imám eltűnése (i. sz. 874) óta a síiták számára ugyan egyetlen világi vezetés sem tekinthető igazán legitimnek, a helyes, isteni törvények szerinti kormányzás és társadalmi rend azonban egyedül a „rejtőzködő imám” (Mahdi) messianisztikus visszatérése nyomán állhat majd helyre az idők végezetén (Euben – Zaman 2009). Khomeini radikálisan szakított a kvietistáknak a síita klérus és a politika viszonyára vonatkozó tradicionális alapállásával, és alakította át a hagyományos síizmust egy forradalmi-militáns politikai ideológiává (Abrahamian 1993). Azzal a gondolattal állt ugyanis elő, miszerint a tizenkettedik imám „nagy rejtőzködésének” (*al-ghajba al-kubrá*) idején a síita *‘ulemá* helyettesítő szerepe nemcsak a vallási-erkölcsi vezetői funkciókra terjed ki, hanem az imámok minden működési területére, beleértve a közösség politikai irányítását is. Felfogása szerint Istennek ugyanis elrendelt szándéka, hogy kinyilatkoztatott törvényeit minden életterületen – így az állam és az egész társadalom életében is –, az idők végezetéig mindenkor következetesen végrehajtsák. Ezt a kezdetben a Próféta, majd az őt helyettesítő imámok teljesítették, a tizenkettedik imám hiányában pedig a síita klérusra hárult az isteni törvények végrehajtásának feladata (Euben – Zaman 2009). A síita jogtudósok ennél fogva ugyanazzal az autoritással rendelkeznek az isteni törvények végrehajtása terén mint Mohamed vagy az imámok, a síita klérusnak való engedetlenség pedig ennél fogva egyet jelent az Istennel szembeni engedetlenséggel (Abrahamian 1993).

Khomeini koncepciója szerint a síita klérusnak tehát egyfajta speciális isteni küldetése az isteni törvényeken, a *sari‘án* alapuló iszlám kormányzat létrehozása. Az iszlám államban a legfőbb szuverén és a kizárólagos törvényhozó hatalom Isten, az állami adminisztráció és teljes intézményrendszer feladata pedig az ő törvényeinek végrehajtása, amelyben az iszlám jogot leginkább ismerő síita klérus játszik vezető szerepet. Azonban a síita kléruson belül is kell egyetlen személy, az iszlám jogban leginkább jártas kiemelkedő vallási jogtudós (*vali-je faqíh*), aki a Próféta és az imámok autoritásának örököseként vitán felül biztosítja az isteni törvények végrehajtását. Az iszlám állam vezetőjének szükségszerű módon a *sari‘a* legjobb ismerőjének

kell lennie, aki a leghitelesebb módon képes interpretálni az isteni törvényeket (Jany 2016). Khomeini teóriája szerint tehát az iszlám törvényesség egyedül a leginkább kvalifikált, kiemelkedő jogtudós felügyelete alatt válik helyreállíthatóvá és biztosíthatóvá egészen a Mahdi végső eljöveteleig (Euben – Zaman 2009). A jogtudós uralma (*velájat-e faqih*) az elmélet szerint nem jelent monarchikus vagy despotikus hatalomgyakorlást, ugyanis valójában Isten törvénye, a *sa-rí^ca* valósul meg, amelynek mindenki – így a vezető jogtudós is – egyformán alá van vetve. A kiemelkedő jogtudós uralma tehát elméletben az iszlám jog, az isteni törvények uralmának – mint speciális joguralomnak – a szavatolója. Bár Khomeini az új alkotmány megírásáig explicit módon sosem fejezte ki, mégis kezdettől fogva nyilvánvaló volt, hogy alkotmányteóriájában a kiemelkedő jogtudós valójában saját maga, az egész elméleti felépítmény az ő személyére van szabva (Jany 2016).

A Khomeini-féle síita iszlamizmus nagyon fontos megkülönböztető jegye a szunnita iszlamizmus legtöbb, a jogtudósi rétegen kívül eső személyek által megfogalmazott változatával szemben, hogy az a hierarchikusan felépülő síita klérus (*‘ulemá*) berkein belülről, sőt, annak abszolút legfelső köréből ered. Szellemi atyja, Khomeini ajatollah a legmagasabb titulussal (*mardzsá^c-e taqlid*, azaz az „utánzás forrása”) rendelkező síita jogtudósként dolgozta ki elméletét, majd irányította az általa propagált iszlamista berendezkedést hatalomra segítő iráni iszlám forradalmat. Ennek megfelelően, míg az iszlamizmus szunnita verziói sok esetben erősen kritikusak a hagyományos muszlim jogtudósi réteggel szemben, addig a khomeinizmus kimondottan a síita klérus, és azon belül is egy kiválasztott jogtudós vezető szerepére épít az iszlám állam megvalósításának folyamatában (Jany 2016). Meglátásom szerint részben ez a jellemvonása magyarázza az khomeinizmus átütő győzelmét Iránban, szemben a nagyrészt a tradicionális *‘ulemán* kívüli laikus személyek által képviselt szunnita iszlamizmus ennél jóval kevésbé látványos eredményeivel. A khomeinizmus sikerességében tehát döntő szerepe volt a nagyfokú társadalmi beágyazottsággal rendelkező, szigorú hierarchiában működő síita *‘ulemá* döntő hányada támogatásának. Mindazonáltal fontos kiemelni, hogy Khomeini elképzeléseinek már kezdettől fogva több kritikusa és ellenzője is akadt a síita kléruson belül (pl. Kho’i, Szisztáni). Az erősen diktatórikus és személyközpontú iszlamista rezsime kiépülésével pedig az *‘ulemán* belüli kritikusok száma még tovább növekedett, a legnagyobb tekintélyű síita jogtudósok közül többen is (pl. Mahmud Táleqáni, Mohammad Kázem Sarí^catmadári, ‘Ali Montazeri) szembe fordultak Khomeini eszméivel és rendszerével, miközben a síita klérus egésze rendkívül megosztottá vált a *velájat-e faqih* elvét illetően (Abrahamian 2008).

Az iszlám forradalom győzelmében azonban nemcsak a síita klérusnak volt meghatározó szerepe, hanem annak is, hogy Khomeini kivételes politikai tehetséget mutatva, pragmatikus alapokon maga mellé tudta állítani a sah rendszerének valamennyi ellenzőjét és az iráni társadalom túlnyomó többségét (Axworthy 2013). A forradalom kezdeti szakaszában, amikor Khomeini még szorosan együttműködött a legkülönbözőbb, többnyire szekuláris ellenzéki csoportokkal – liberálisokkal, nacionalistákkal, baloldaliakkal stb. – Mohammad Reza Pahlavi sah kormányának megbuktatása érdekében, konzekvensen azt hangoztatta, hogy szigorú teokrácia helyett valójában iszlám értékeken nyugvó, de alapvetően demokratikus berendezkedést szeretne Iránban megvalósítani (Abrahamian 2008). A forradalom első időszakában a *velájat-e faqih* elve fel sem merült, az első alkotmánytervezetben (1979 január) ez a koncepció még egyáltalán nem jelent meg, és nem történt benne utalás a hierokratikus uralom bevezetésére sem. Ezen a ponton, a 1979 márciusi népszavazáson a résztvevő irániak 98,2%-a támogatta egy „Iszlám Köztársaság” létrehozását (Alfoneh 2018). Ahogy a forradalom előrehaladtával – és különösen a referendumot követően – Khomeini és az őt támogató klerikális kör hatalma megerősödött, új alkotmánytervezetet dolgoztak ki a kialakítandó Iszlám Köztársaság számára, amely tervezet azonban már egyértelműen a vallási jogtudós uralmára épült (Jany 2016). Bizonyos megközelítés szerint az új alkotmánytervezet tulajdonképpen Khomeini addigra kiépített hatalmát volt hivatott utólagosan legitimálni (Alfoneh 2018).

A 1979 decemberében elfogadott, immár a *velájat-e faqih* elvére épülő iráni alkotmány mindazonáltal átalakítva ugyan, de számos elemében megőrizte a korábbi tervezetben megállapított államszerkezeti elképzeléseket. A tervezet egyébként részben közvetlenül a Francia Ötödik Köztársaság alkotmányos rendszerének mintájára lett kialakítva, ennek megfelelően az Iszlám Köztársaság alkotmányában is megmaradt a három hatalmi ág (törvényhozó, végrehajtó, bírói) elválasztásának montesquieu-i elve, az általános és egyenlő választójog kinyilvánítása, valamint megőrzésre kerültek benne bizonyos demokratikus választásokon útján létrejövő intézmények is (Abrahamian 1993). Ebből fakad, hogy az Iráni Iszlám Köztársaság alkotmányos rendszere sajátosan „hibrid” jelleget mutat. Egyszerre jelennek meg benne ugyanis az iszlamista elgondolásokon alapuló, a *velájat-e faqih* elvéből következő alkotórészek (nem választott, „iszlám” intézmények), valamint – a korábbi alkotmánytervezet maradványaként – bizonyos „szekuláris”, demokratikus elemek (választások útján létrejövő, „köztársasági” intézmények). E kettős struktúrán belül a két párhuzamos intézményrendszer viszonya ugyanakkor közel sem kiegyensúlyozott: a „köztársasági”, választott (*entekhábi*) intézményrendszer tulajdonképpen teljes mértékben alárendelődik a nem választott, „iszlám” alapú, kijelölésen nyugvó (*enteszábi*) intézményeknek (Asaadi 2021).

Az Iráni Iszlám Köztársaság alkotmányos rendszerének csúcán a vezető jogtudós áll, akit leghosszabb formájában az Iszlám Forradalom Legfőbb Vezetője (*Rahbar-e Mo^cazzam-e Engheláb-e Eszlámi*) névvel illetnek. Ő határozza meg – a Sürgős Ügyeket Meghatározó Tanáccsal konzultálva – a rendszer általános politikáját, jelöli ki a bel- és a külpolitika legfontosabb irányvonalait, prioritásait. Bizonyos, a rendszert érintő összetett kérdésekben a Tanács bevonása nélkül, diszkrecionálisan is dönthet. A Legfőbb Vezető emellett a fegyveres erők legfőbb irányítója, ő hoz döntést háború és béke kérdésében, valamint rendeli el a mozgósítást. Ő nevezi ki, illetve menti fel az Örök Tanácsának 6 jogtudós tagját, a Legfőbb Igazságügyi Méltóságot, az állami rádió és televízió elnökét, valamint az Iszlám Forradalmi Gárda, a hadsereg és a rendőrség főparancsnokait. A Legfőbb Vezető feladata a három hatalmi ág közötti kapcsolatok koordinálása, a köztük felmerülő viták megoldása (Iráni Alkotmány 1989). A Legfőbb Vezető hivatali ideje életfogytiglan szól, és lényegében egyszemélyi vezetőként, alkotmányjogi felelősség nélkül dönthet a legfontosabb kérdésekben (Jany 2016). Személyéről – megválasztásáról és esetleges menesztéséről – az 1989-es alkotmánymódosítás értelmében a Szakértők Gyűlése (*Madzslesz-e Khobregán-e Rahbari*) dönt. A Szakértők Gyűlése egy 88 síita jogtudósból álló szerv, amelynek tagjait az Örök Tanácsa által előzetesen jóváhagyott listáról az állampolgárok közvetlenül választják (Iráni Alkotmány 1989).

Az iszlám jog szupremáciája, mindenkori érvényre juttatása felett az Örök Tanácsa (*Súrá-je Negahbán*) őrökdi. A 12 tagból álló tanács 6 vallási jogtudós tagját a Legfőbb Vezető, míg 6 másik, különböző jogterületeket képviselő jogász tagját a Legfőbb Igazságügyi Méltóság javaslatára a parlament (*madzslesz*) választja. Az Örök Tanácsa a parlament által elfogadott valamennyi törvényt felülvizsgálja, hogy azok összeférnek-e az alkotmány és a *sari^ca* szabályaival. A tanácsnak jogában áll bármely törvényt visszaküldenie vagy megsemmisítenie, ha azt nem tartja összeegyeztethetőnek az iszlám joggal vagy a *velájat-e faqih* elvén nyugvó alkotmánnyal (Buchta 2000). Az Örök Tanácsa ezen túl vétójoggal rendelkezik a közvetlenül választott tisztségek jelöltjeit illetően is: csak az általa előzetesen jóváhagyott személyek indulhatnak mind az elnökségért, mind a parlamenti képviselői helyekért, mind a Szakértők Gyűlésében való tagságért. A tanácsnak jogában áll bármely jelöltet „kihúznia a listáról”, ha azt valamilyen okból kifolyólag nem találja az iszlámmal és a rendszerrel kompatibilisnek (Jany 2016). A Legfőbb Vezető szinte mindenre kiterjedő alkotmányos teljhatalma az Örök Tanácsának összetételében és gyakorlati működésében is megnyilvánul. Miután 6 tagját közvetlenül ő, másik 6 tagját pedig az általa kinevezett legfőbb bíró javaslatára nevezik ki, a tanács összességében a Legfőbb Vezető személyéhez messzemenően hűséges, és az ő elképzeléseit minden további nélkül végrehajtó egyénekből tevődik össze (Buchta 2000).

Az iráni alkotmányos rendszer sajátos kettős irányítást eredményezett: a választott, „köztársasági” struktúra (köztársasági elnök, parlament) mellett – vagy inkább felett – megszilárdult egy, a Legfőbb Vezető személye köré épülő, nem választott, „iszlám” struktúra is (Legfőbb Vezető Irodája, Örök Tanácsa, forradalmi szervek). Az iráni politikai rendszer egyik alapjellegzetessége ezen két párhuzamos struktúra párhuzamos létezése, amely számtalan diszfunkciónak is a forrásává vált. Bár a „köztársasági” intézményrendszer egyértelműen alárendelődik az „iszlám” intézményeknek, mégis nehézzé teszi az állami feladatok hatékony ellátását, amikor a két párhuzamos hatalmi struktúra között nézeteltérés, szembenállás vagy rivalizálás alakul ki (Jany 2016). A forradalmi klérus uralta intézmények válasza rendszerint hasonló egy-egy ilyen konfliktusos esetben: a népi felhatalmazással bíró intézmények normális működésének ellehetetlenítése, háttérbe szorítása vagy kisajátítása (Asaadi 2021). A választott, demokratikus felhatalmazású intézmények tehát egyfajta speciális történeti maradványként megmaradtak az iráni politikai rendszerben, de az iszlamizmus alapvonásaiból (antikapitalizmus, nyugatellenesség, szekularizáció- és népszuverenitás-kritika) következő módon ezeket a felettük lévő, „iszlám” intézmények igyekeznek időről időre minél teljesebben marginalizálni a politikai életben és döntéshozatalban (Jany 2016). A 2021-es iráni elnökválasztás kapcsán éppen ennek az időnként vissza-visszatérő folyamatnak a jellemzőit fogjuk egy konkrét példa kapcsán megvizsgálni.

Az Iráni Iszlám Köztársaság ma egyike a világ azon két országának (a másik Szaúd-Arábia), amelynek jogrendje tisztán iszlamista alapon, azaz a *sariʿa* szupremáciája mentén működik. Jany János (2016) a megvalósult iráni rendszert ugyanakkor a progresszív iszlamizmus kategóriájába sorolja, amelyben a szigorú *sariʿa*-központúság mellett sokszor meglepően modern elemek is megjelennek. A Khomeini-féle iszlamizmus ugyanis nem fordul szembe teljes mértékben a modernitással, hanem igyekszik annak bizonyos elemeit „iszlámkonform” módon a maga elgondolásaihoz igazítani és a saját céljainak elérése érdekében felhasználni. Az iráni iszlamista rendszer elismeri és egyfajta cselekvési horizontként felhasználja a modern nemzetállami kereteket, sőt, bizonyos esetekben és erősödő jelleggel kimondottan épít a nacionalizmusra is. A nők közéleti szerepvállalásához való hozzáállását tekintve az iráni rendszer szintén számos modern, progresszív jegyet mutat a hagyományos iszlámfelfogáshoz képest. Az iráni iszlamista rezsimben a nők politikai jogokkal (szavazati jog) rendelkeznek, betölthetnek politikai pozíciókat, joguk van az oktatáshoz általános iskolától a doktori képzésig és foglalkoztathatók a legkülönbözőbb munkakörökben (kiemelt szerepük van pl. a közigazgatásban és az egészségügyben).

Mindezzel együtt a forradalom után létrejött iráni politikai rendszer leginkább a hierokratikus despotizmus vagy a klerikális abszolutizmus fogalmaival írható le. A *velájat-e faqih* elve az egész iráni rendszer alappillérvé szilárdult, vagyis jóval több lett egy egyszerű alkotmányos alapelv: megkérdőjelezhetetlen, kétségbe vonhatatlan „vallási dogmává emelkedett”. A *velájat-e faqih* dogmatikus elvének nyilvános megkérdőjelezése vagy elutasítása hitehagyásnak (*ridda*) minősül, amelyért „iszlám jogi alapon” akár halálbüntetés is jár (Jany 2016, p. 123). A síita klérus megvalósított diktatúrájában tehát a vallás teljes mértékben és elválaszthatatlanul összemosódott a hivatalos politikai ideológiával és a hatalmpolitikai érdekekkel (Asaadi 2021). Az iráni síizmust következképp közel sem sikerült megmenteni a politika szükségszerűen korrumpáló hatásától, amely a vallás széleskörű diszkreditálódását és hanyatlását eredményezte, amely megnyilvánul többek közt az egyházi személyek renoméjának csökkenésében és a mecsetbe járók számának visszaesésében is (Jany 2016).

Ez a – Hamid Dabási fogalmával élve – „degenerált teokráciaként” is leírható iszlamista rendszer egyre inkább csak a kiterjedt erőszakapparátus (mindenekelőtt az Iszlám Forradalmi Gárda és a Baszidzs Milícia) révén válik fenntarthatóvá. A rendszer forradalom idején még hatalmas társadalmi támogatottsága ugyanis mára jelentős mértékben elolvadt (Jany 2016). A rezsím társadalmi támaszát továbbra is a mélyen vallásos és többnyire alacsonyan iskolázott városi és vidéki szegény rétegek képezik, miközben a tanult városi középosztály tagjai egyre nagyobb arányban fordulnak el a rendszertől (Asaadi 2021). Misagh Parsa (2016) szerint ebben a helyzetben az iráni politikai előtt két út állhat. Az egyik út a reformoké, ami alatt a szerző a polgári szabadságjogok és a politikai jogok növelését, kiterjesztését érti, amely hozzájárulhat a rendszer demokratikus legitimitásának megteremtéséhez. A másik út pedig az elnyomásé, amelyet választva a rezsím az erőszakmenyiség növelésével, a forradalmi erőszakszervezetekre támaszkodva igyekszik bebetonozni a hatalmát.

Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy az iráni politikai-hatalmi elit határozottan elzárkózik a reformoktól, és egyre erőteljesebben a második úton kíván haladni. Az erőszakmenyiség növelése egyúttal a már egyébként is kiterjedt befolyással rendelkező forradalmi erőszakszervezetek (főként az Iszlám Forradalmi Gárda) gazdasági és politikai hatalmának további növekedését fogja eredményezni. Egyes szerzők szerint a hírszerzés, a katonaság és a biztonsági szervek már így is döntő befolyással rendelkeznek az állam életében. Ali Alfoneh (2013; 2019) egészen odáig megy, hogy az iráni rendszer kapcsán teokrácia (hierokrácia) helyett egyenesen a Forradalmi Gárda katonai diktatúrájáról beszél. Meglátása szerint a Forradalmi Gárdának nem pusztán a politikai befolyása nőtt óriásira az elmúlt évtizedek folyamán, de már a politikai karrierhez is egyfajta előfeltétellé vált a gárdista múlt. Ebben a rendszerben

szerinte a klerikális hatalomgyakorlás már csak színpad, valójában a formális hatalom csúcsán álló síita egyházi személyek is a Forradalmi Gárda hatalmi konglomerátumának, kiterjedt politikai-gazdasági birodalmának fogjai és bábjai. Akárhogy is van, a Forradalmi Gárdához kötődő személyek politikai szerepvállalása a 2000-es évek második fele óta szemmel láthatóan növekszik, pozícióik manifeszt módon erősödnek az államigazgatás „látható” részében is. Ezt a tendenciát demonstrálja a 2021-es elnökválasztás után felállt Raiszi-kormány összetétele is, amelyet a megfelelő helyen igyekszem részletesen bemutatni. Figyelmünket azonban elsőként fordítsuk az elnökválasztás és a köztársasági elnöki intézmény iráni politikai életben betöltött jelentőségére.

3. Az elnökválasztás jelentősége Irán politikai életében

Az 1981 óta négy évente megtartott iráni elnökválasztások procedúrájában, valamint a köztársasági elnöki (*Ra'isz-e Dzsomhúr*) pozíció intézményében is jól érzékelhető módon nyilvánul meg az Iráni Iszlám Köztársaság politikai rendszerének előző fejezetben már felvázolt „hibrid” jellege és inherens belső ellentmondásossága. Az 1979-ben hatalomra jutott, Khomeini ajatollah nevével fémjelzett iszlamista rendszer a síita iszlám közel fél évezredes iráni hagyományára és az 1906–1911 között lezajlott alkotmányos forradalom köztársasági eszméire együttesen építkezik, azok egyfajta sajátos újraértelmezését és szintézisét kívánja megteremteni (N. Rózsa 2010). A két tradíció azonban ellentmondásban áll egymással abban a kérdésben, hogy ki a szuverenitás valódi birtokosa (N. Rózsa 2020). Míg a demokratikus kiindulási alappal jellemezhető köztársasági eszmék a népszuverenitást, a népakarat legitimáló erejét hirdetik, a síita iszlám talaján álló politikai gondolat az isteni szuverenitást, az isteni törvények (*sar'ía*) felsőbbrendűségét hangsúlyozza. Ahogy azt láttuk, a Khomeini-féle síita iszlamizmus az isteni törvényeket legitim módon interpretálni képes, „tévedhetetlen” és „csalhatatlan” vallási jogtutód uralmára (*velájat-e faqíh*) alapozza az államhatalmat, miközben a köztársasági hagyományok beemelésével (lásd: választások, felelős kormány, parlament) a rendszer igényt tart a „népakarat” egy bizonyos fokú legitimáló erejére is. Az elnökválasztás folyamatában ennek az egyedülálló iráni berendezkedésnek mind „köztársasági”, mind „iszlám” összetevője egyaránt jól megragadható.

Az elnökválasztás lebonyolításáért a belügyminisztérium szervei felelnek, de a 12 jogtudósból álló és a Legfőbb Vezető (*Rahbar*) befolyása alá tartozó Örök Tanácsa (*Súr-je Negahbán*) végzi az elnökjelöltek kiválasztását, valamint szoros ellenőrzése alatt tartja az elnökválasztás teljes folyamatát (Buchta 2000). Az iráni köztársasági elnököt az Örök Tanácsa által

jóváhagyott jelöltek közül a 18. életévüket betöltött állampolgárok közvetlenül, titkos szavazás útján választják. Az 1989-től érvényben lévő elnökválasztási törvény alapján, amennyiben az elnökválasztás első fordulóján egyik jelölt sem éri el a leadott szavazatok abszolút többségét (50%-át), úgy egy második fordulóra is sor kerül, ahol azonban már csak a két legtöbb szavazatot kapott jelölt megmérettetése zajlik. A köztársasági elnök négy évre kerül megválasztásra, egyazon személy pedig legfeljebb két egymást követő elnöki ciklusra választható, de négy év kihagyás után ismét indulhat az elnöki címért (Iran Data Portal 2022a). 1989 óta minden iráni elnöknek sikerült még egy újabb ciklusra elfoglalni az elnöki széket. Kétfordulós választásra ezidáig egyetlen egyszer, 2005-ben került sor (Randjbar-Daemi 2018).

A választási részvétel fontos szerepet tölt be az iráni hieroritikus rendszer népi legitimitációjában, a magas részvételi arány elérése éppen ezért nagy jelentőséggel bír az iszlamista rezsím számára (Safshekan 2017). A rendszer tömegtámogatásának, széles társadalmi bázisának kiépítése és fenntartása ugyanis eredendően az iráni khomeinista rezsím egyik fontos legitimációs forrása. Ez részben az iszlám tizenkettes síita ágának hagyományos, a társadalom széles rétegeinek megszólítására és aktivizálására való igényéből, másrészt pedig a jelenlegi iráni rendszer 1978–1979-es hatalomra jutásának körülményeiből fakad. A síita felfogásban a vallási vezetők tanulás révén juthatnak előre a hierarchiában, amelyet azonban a tömegek elfogadása legitimál (N. Rózsa 2020). A sah autoriter, egy szűkebb politikai-gazdasági elit által támogatott, ellenzői szerint az „elnyomók” (*mosztakberin*) által irányított rendszerét felváltó iszlamista rezsím pedig szintén egyedül az iráni tömegekre támaszkodva, erőteljesen populistá szlogenekkel és ígéretekkel élve, széles társadalmi bázis megteremtése révén győzedelmeskedhetett (Abrahamian 1993). Az „elnyomott” és „kisemmizett” társadalmi rétegek (*mosztazafin*) érdekeinek képviselőit való hivatkozás, valamint ezzel összefüggésben a széleskörű társadalmi támogatottság – vagy legalábbis annak látszatának – elérésére törekvés és a társadalom nagyfokú mobilizálásának igénye máig az iráni rendszer fontos jellemzője (Axworthy 2013).

Az iráni iszlám forradalom óta eltelt 42 évben a belső lázongások, a véres és elnyúló iraki-iráni háború, a számtalan tüntetés és az uralkodó politikai eliten belüli hatalmi harcok ellenére az Iszlám Köztársaság összességében számottevő mértékű politikai stabilitást mutatott, a síita klérus és a forradalmi szervek (elsősorban az Iszlám Forradalmi Gárda) képesek voltak hatalmuk megszilárdítására. A nagyfokú politikai stabilitás lehetővé tette az uralkodó klerikus és fegyveres elit számára, hogy megtűrjön egyfajta korlátozott mértékű politikai pluralizmust az iszlamista rendszer által definiált kereteken belül. Erre a korlátozott pluralizmusra részben éppen a társadalmi támogatottság fenntartása, a választásokon való magasabb részvételi arány elérése érdekében is szüksége volt az iráni rezsimnek (Buchta 2000). Bár a Khomeini ajatollah

nevével fémjelzett Iszlám Köztársasági Párt 1987-es feloszlata óta hivatalosan nincsenek politikai pártok Iránban, az évek során különböző politikai szervezetek és szövetségek jöttek létre eltérő gazdasági elképzelések, illetve politikai és ideológiai célok mentén, amelyek gyakran állnak éles vitában egymással (N. Rózsa 2020). Az iráni belpolitika frakcionalizálódása a hatalmi eliten belül különböző politikai blokkok, koalíciós csoportok, ún. politikai frakciók kialakulását is eredményezte (Buchta 2000). Az egyes frakciók időnkénti megerősödése és egymást közti rivalizálása éppen az választott intézményrendszer átalakulási folyamatain keresztül érhető tetten. A különböző társadalmi és gazdasági elképzeléseket hirdető politikai csoportok és személyek pozícióba kerülésében, az általuk képviselt irányvonalak artikulálásában hatalmas szerepe van a négyévente megtartott elnökválasztásnak, amikor a különböző frakciók jelöltjei küzdhetnek meg egymással a végrehajtói hatalom megszerzéséért.

Mohammad Khátami 1997–2005 közötti elnöksége nyomán két nagyobb, egymással szemben álló politikai tömb kezdett körvonalazódni az iráni belpolitikai küzdőtéren: a gazdasági és társadalmi reformokat, valamint a határozottabb külpolitikai nyitást szorgalmazó reformisták (*eszláh-talabán*) és a sok szempontból feléjük húzó mérsékeltek, pragmatisták és centristák, valamint az iszlamista rezsim forradalmi értékeihez, a klérus kiemelt vezető szerepéhez merevebben ragaszkodó principalisták (*oszul-garáján*), azaz a tradicionalista és mérsékelt konzervatívok, a forradalmi radikálisok és az ún. „keményvonalasok” politikai szövetségei (Tazmini 2009). Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az iráni belpolitika, a politikai eliten belüli harcok közel sem egyszerűsíthetők le a reformista-principalista frakciók szembenállására. A nagyobb politikai szövetségeknek ugyanis nincsenek formálisan meghatározott, merev határai, a személyi összetételt is nagyfokú fluiditás jellemzi, egy-egy politikus különböző kérdésekben eltérő politikai csoportok véleményét oszthatja, továbbá az egyes tömörüléseken, frakciókon belül is a vélemények számottevő diverzitását figyelhetjük meg. A principalista táboron belül a mérsékelt konzervatívok és az ultrakonzervatív keményvonalasok, míg a politikai spektrum másik oldalán a pragmatikus mérsékeltek, a centristák és a határozottabb reformokat képviselő rivalizálása figyelhető meg (N. Rózsa 2020).

Lényeges továbbá kiemelni, hogy a vélemények különbözősége és a belpolitikai versengés Iránban csakis a Khomeini-féle síita iszlamista rendszer jól definiált ideológiai keretein, államszervezési elvein belül lehetséges (N. Rózsa 2020). Így az államirányítás khomeinista alapelve, a síita jogtudós uralmán (*velájat-e faqih*) alapuló politikai berendezkedés koncepciója a rendszer egyetlen szereplője által sem vonható kétségbe. Ahogy azt már kifejtettük, a jogtudós uralmának nyílt kritikája az iszlamista rezsim szemében az állam fundamentális alapvetésének megkérdőjelezésével egyenértékű, amely hazaárulásnak minősül, és általában a leg súlyosabb

szankciókat vonja maga után (Jany 2016). A khomeinista elveken nyugvó iszlám kormányzás (*hokumat-e eszlami*), mint állammodell és politikai rendszer védelme és fenntartása tehát az államhatalom elsődleges célja (N. Rózsa 2010). A rezsimbiztonság garantálása érdekében az állami intézményrendszer közvetlenül választott, „köztársasági” szervei (köztársasági elnök, parlament) állandó jelleggel alárendelt viszonyban állnak a nem választott, „iszlám” alapokon álló politikai szervekhez (Legfőbb Vezető, Örök Tanácsa) képest (Buchta 2000).

A választott szervek egyértelműen alárendelt helyzete az elnökválasztás folyamatában is kitűnik. Az elnökjelölt csak iráni születésű, tizenkettes síita vallású, előéletével az Iszlám Köztársaság, az iráni alkotmány, a *velájat-e faqih* elve, valamint a Legfőbb Vezető iránti lojalitását messzemenően tanúsító iráni állampolgár lehet, aki egyúttal kellő közigazgatási tapasztalattal is rendelkezik (Asaadi 2021). Az elnökjelöltségre regisztrált személyek közül a 12 jogtudósból álló Örök Tanácsának diszkrecionális döntése nyomán kerülnek ki az elnökségért ténylegesen induló egyének. A Legfőbb Vezető befolyása alatt álló Örök Tanácsának – amely az iszlám jog érvényesülése felett alkotmányos felügyeletet gyakorló szervként működik – tehát jogában áll a jelölteket előéletük „iszlám” törvények alapján történő átvilágítása nyomán előzetesen szelektálni, és bármely regisztrált személyt kizárni az elnökségért való indulásból (Buchta 2000). A Legfőbb Vezető szűk köréhez tartozó klerikális és világi principalista erőknek a potenciális elnökjelöltek megvétőzésán és favorizálásán keresztül végső soron döntő ráhatása lehet az elnökválasztás végeredményének alakítására (Vatanka 2021a). Az elnökválasztás eredményét ugyanakkor az Örök Tanácsa hagyja jóvá, és a köztársasági elnök kinevezését a Legfőbb Vezető írja alá (Jany 2016).

Összességében tehát elmondható, hogy az iráni elnökválasztás és elnöki kinevezés folyamatának szigorú kontroll alatt tartása szintén a nem közvetlenül a nép által választott, a khomeinista alapelvek fenntartását garantáló alkotmányos intézmények politikai dominanciáját támasztja alá. Azonban azt is érdemes kiemelni, hogy az „iszlám” intézmények mindenkor dominanciája mellett az elnökválasztások mégis lehetővé tették az Iszlám Köztársaság több mint 40 éves történetében egymástól több esetben egészen eltérő politikai és gazdasági irányvonalak előretörését. Az elnökválasztás intézménye tette lehetővé olyan reformer, a társadalom felett gyakorolt szigorú kontroll oldását, a civil társadalom megerősítését, külpolitikai-külgazdasági nyitást és a Nyugattal való kapcsolatok normalizálását szorgalmazó elképzelések felemelkedését, mint amit Mohammad Khátami vagy Haszan Róhání képviselt. Az elnökválasztás tehát összességében lehetővé tette egy bizonyos mértékű, korlátozott pluralizmus megvalósulását a *velájat-e faqih* dogmáján nyugvó, sokszempontból monolitikusnak tekinthető iráni iszlamista rezsim keretén belül.

4. A köztársasági elnök szerepe az iráni politikai rendszerben

Az 1989-es széleskörű alkotmánymódosítással a korábbi miniszterelnöki tisztség eltörlésre került, és a miniszterelnök korábbi hatáskörei jórészt a köztársasági elnökhöz lettek delegálva, míg a hatalmi ágak közötti koordináció biztosítása az elnöktől a Legfőbb Vezető kezébe került (Buchta 2000). Az iráni köztársasági elnök (*Ra'isz-e Dzsomhúr*) formálisan a végrehajtó hatalom feje, az ország legfontosabb közvetlenül választott tisztségviselője, a Legfőbb Vezető után az Iszlám Köztársaság második legjelentősebb politikai vezetője. A köztársasági elnök maga választja meg, és – a parlament (*madzslesz*) jóváhagyásával – nevezi ki az ország minisztereit, akik együttesen az ő elnöklétével az iráni kormánykabinetet alkotják. Ilyen szempontból az ő szerepe valamelyest emlékeztet a nyugati demokráciák miniszterelnökeinek szerepére (Ablaka – Wagner 2009). Az elnök kormánya által beterjesztett törvényeket minden esetben az Iszlám Konzultatív Közgyűlésnek, azaz a parlamentnek kell először elfogadnia, de csak az Örök Tanácsának felülvizsgálatát és jóváhagyását követően emelkedhetnek jogerőre (N. Rózsa 2020). Az elnök legfontosabb feladata a *madzslesz* által az Örök Tanácsa jóváhagyásával hozott törvények, az ország költségvetési és fejlesztési terveinek, valamint a *madzslesz* által ratifikált nemzetközi szerződések végrehajtásának irányítása (Buchta 2000).

Az elnök felügyelete alá tartozik tehát az ország „mindennapi ügyeinek” intézése, nagy szerepe van például a gazdaságpolitikai irányvonal és a költségvetés meghatározásában, valamint különböző állami intézmények vezetőinek kinevezésében. Nem tartozik hatáskörébe azonban az ország általános bel- és külpolitikai stratégiai irányvonalainak kijelölése, sem a fegyveres szervezetek és a biztonsági apparátus irányítása, vagy az állami médiahálózat (televízió és rádió) koordinálása. Ez utóbbi területek ugyanis a Legfőbb Vezető közvetlen befolyása alá tartoznak (Buchta 2000). A köztársasági elnök mindazonáltal a 23 tagú Legfelső Nemzetbiztonsági Tanács elnökeként és a szerv 13 tagjának kinevezőjeként komoly befolyással bír az ország biztonságával kapcsolatos speciális bel- és külpolitikai döntések meghozatalára – természetesen a Legfőbb Vezető által meghatározott kereteken belül. E funkciójában az elnök fontos szerepet tölt be a külpolitikai hangnem és prioritások meghatározásában, miközben egyfajta koordináló szerepet játszik a különböző politikai-gazdasági érdekcsoportok között (Posch 2013). Bár a Legfőbb Vezető csak ritkán avatkozik be közvetlenül a végrehajtó hatalom ügyeibe, az ún. „klerikális népbiztosok” országos hálózata révén – amely a Legfőbb Vezető Irodájának (*Bejt-e Rahbari*) egyfajta meghosszabbított karjaként működik – mégiscsak képes igen szoros kontroll alatt tartani annak működését. Éppen ezért a hivatalban lévő köztársasági elnök és a Legfőbb Vezető közötti bizonyos fokú kooperáció nélkül az Iszlám Köztársaság stabilitása nem

lenne fenntartható. Ugyanakkor az is elmondható, hogy a mindenkori köztársasági elnök mozgásterét jelentős mértékben korlátok közé szorítja az elnöki pozíció legfelső politikai vezetésnek (Legfőbb Vezető Irodája) való alárendeltsége (Buchta 2000).

Külön érdemes kitérni a köztársasági elnök és az Iszlám Forradalmi Gárda (*Szepáh-e Pászdárán-e Engheláb-e Eszlámi*) viszonyára az iráni hatalmi viszonyrendszerben. A Forradalmi Gárda az ország egyik legbefolyásosabb hatalmi szerve, az iráni fegyveres erők egyik ága, amely a reguláris hadseregtől némileg eltérően elsősorban nem az ország, hanem a fennálló iszlamista rendszer, az „iszlám forradalomnak és annak vívmányainak” védelméért felel (Iráni Alkotmány 1989; N. Rózsa 2020). Ahogy arra korábban már tettünk utalást, a Gárda a forradalom óta eltelt négy évtized során rendkívüli befolyást épített ki Irán politikai és gazdasági életében: a legfelső politikai vezetéssel mély kapcsolatai vannak, komoly ráhatása van az állami döntéshozatalra, becslések szerint az iráni gazdaság mintegy harmada felett gyakorol ellenőrzést, valamint kontrollja alá tartozik Irán nukleáris programja és ballisztikus rakétaprogramja is (CFR 2019). Bizonyos külföldi műveletek lebonyolítása és az ország közel-keleti proxy-hálózatainak irányítása révén a Forradalmi Gárda az iráni külpolitikának is meghatározó alakítója. Mivel a Gárda egyes részeinek ultrakonzervatív és keményvonalas vezetése formálisan közvetlenül a Legfőbb Vezetőnek felel, a mindenkori elnöknek vajmi kevés közvetlen befolyása van a fegyveres szerv hazai és külföldi tevékenységére (Alfoneh 2008; 2013). A korábbi mérsékelt vagy reformista elnökök ugyan különböző módszerekkel próbálkoztak a Forradalmi Gárda politikai-gazdasági befolyásának visszaszorításával (pl. Róhání a költségvetési terven keresztül igyekezett blokkolni a Gárda hozzáférését a kormánytámogatással megvalósuló gazdasági projektekhez), éppen csekély eredményességük világított rá a végrehajtó hatalom rendkívül szűk mozgásterére Irán politikai életének ezen szegmensében (Khalaji 2014; Alfoneh 2019).

A fent leírtakból kitűnik, hogy a mindenkori iráni köztársasági elnök cselekvőképessége döntő mértékben függ a forradalmi, klerikális és katonai politikai-hatalmi elit hozzáállásától és akaratától. A belső és bizonyos külső kényszerek a tapasztalatok alapján eddig mindig határozott határt szabtak az iráni végrehajtó hatalom számára abban, hogy mennyire volt képes az ország általános politikai irányvonalát számottevő mértékben befolyásolni. Így volt ez Khátami reformista klerikus elnökségének idején, amikor a forradalmi hatalmi erőközpontok számára túlzott társadalmi-kulturális reformokat és külpolitikai nyitást szorgalmazó kurzus a konzervatív klerikális és katonai elit ellenállását váltotta ki, és vezetett a komolyabb reformok megvalósításának ellehetetlenüléséhez (Tazmini 2009). A keményvonalas forradalmi elit reformokkal szembeni fellépését segítette elő a külpolitikai környezet megváltozása is. Az Iránt híres beszédében a „gonosz tengelyének” részeként megnevező George W. Bush agresszív retorikája és a

neokonzervatív amerikai körök fenyegető magatartása egyszerre tette hiteltelenné a Khátami vezette reformista tábor Nyugattal való megbékélésre irányuló politikáját és teremtett alapot az ellenük való keményvonalas fellépésre (Axworthy 2013).

Némileg ehhez hasonló módon, a reformista tábor támogatását maga mögött tudó mérsékelt-pragmatista Róháni mozgásterét is viszonylag szűk korlátok közé szorította a keményvonalas politikai elit érdekrendszer, miközben a Trump-adminisztráció Irán-ellenes fellépése ismét alkalmat adott a konzervatív vezetés számára a reformisták és mérsékelték diszkreditálására és politikai befolyásuk letörésére (Entessar – Afrasiabi 2019). Összefoglalóan elmondható tehát, hogy a rezsim élén álló klerikális-katonai elit fellépése jelentette belső kényszer állandó határt szab a végrehajtó hatalom működésének, mindazonáltal bizonyos külső tényezők – mint az amerikai vezetés felerősödő ellenséges Irán-politikája – nagyban elősegíthetik és a rezsim számára legitimálhatják ezen belső kényszer működésbe léptetését.

5. Róháni második elnöki ciklusa (2017–2021): nagy remények és csúfos kudarcok

A reformista politikai szövetség támogatását élvező Haszan Róháni a 2017-es elnökválasztáson 73%-os részvétel mellett a szavazatok 57%-át szerezte meg (Clawson et al. 2017a). Ezzel Róháni jelentős győzelmet aratott fő riválisával, a principalista politikai erők támogatottjával, Ebrahim Raisival szemben. A választási eredmény megmutatta, hogy az iráni társadalom többsége üdvözli és támogatja a Róháni első ciklusában véghezvitt politikai és gazdasági változásokat. Ha a mérsékelt-pragmatista-reformista tábor 2013-as elnökválasztási győzelmét részben a nyugati hatalmakkal való kiegyezésre, a nukleáris megállapodás (Közös Átfogó Cselekvési Terv, angol rövidítéssel JCPOA) tető alá hozására és a nemzetközi szankciók feloldásának elérésére tett ígéretének köszönhetné, úgy a 2017-es ismételt győzelem a külpolitikai nyitás folytatásának társadalmi igényét és a gazdasági helyzet javulásának reményét fejezte ki (N. Rózsa 2020). Ugyan 2015-ben a iráni nukleáris megállapodás aláírása, és annak nyomán számos nemzetközi szankció feloldása 2017-ig nem hozta meg a korábban várt gazdasági fellendülést és a külföldről érkező befektetések számottevő növekedését, a megkötött egyezmény és a megkezdett politikai irány helyénvalóságába vetett társadalmi bizalom újabb négyéves elnökséget adott Róháni számára (Clawson et. al. 2017b).

A 2021-es választásokat megelőző négy év kül- és belpolitikai eseményei azonban meglehetősen negatív irányba terelték a kormányon lévő mérsékelt és reformista politikai erők országos megítélését és politikai befolyását, hatalmi helyzetét. Az előző ciklusban megkezdett „nyugati nyitás” és az Obama-adminisztráció alatt tapasztalt békülékenyebb iráni-amerikai viszony ugyanis Donald Trump elnöksége alatt drámai fordulatot vett. A már kampánya során is a nukleáris megállapodás ellen élesen felszólaló republikánus elnök 2018 májusában kilépett az egyezményből, majd novemberben az Iránt sújtó szankciók egyoldalú visszaállítása mellett újabbak kivetését is elrendelte (Entessar – Afrasiabi 2019). A trumpi „maximális nyomásgyakorlás” (*maximum pressure*) kampány keretében az USA másodlagos szankciók sorát vezette be Iránnal szemben, így amerikai szankció alá került minden olyan külföldi vállalat is, amely gazdasági-kereskedelmi kapcsolatot tartott fenn az Iszlám Köztársasággal (Nuruzzaman 2020). Az amerikai kilépésre és a súlyos szankciókra válaszul Irán 2019 májusában elkezdte a nukleáris megállapodás maximális urándúsítási szintre vonatkozó korlátozó rendelkezéseinek megszegését (Henderson 2019). Az USA és Irán között kiélesedő és többszöri alkalommal eszkalálódó konfliktus egyes helyzetekben egy potenciális nyílt fegyveres összecsapás rémképével is fenyegetett (Szalai 2019).

Az USA és Irán, valamint a két ország közel-keleti szövetségesei között kialakult, 2019 tavasza óta tartó válsághelyzet egyik csúcsát jelentette, amikor az Iszlám Forradalmi Gárda külföldi műveleteit végző Qudsz (Jeruzsálem) Erők főparancsnokát, Qászem Szolejmánit 2020 januárjában egy bagdadi reptéren véghezvitt dróntámadásban likvidálták (Khalaji 2020). Ezt követően az ukrán utasszállító repülőgép tévedésből történő lelövése tovább fokozta az Iránban kialakult pánikhangulatot (Amerian 2020). Mindezt tetézte a koronavírus-járvány begyűrűzése, amely a halálozási adatokat tekintve az összes közel-keleti ország közül Iránt érintette a legsúlyosabban. A járvány kezdetén tanúsított elégtelen fellépés, az iráni egészségügy diszfunkciói és a teljes iráni bankrendszert érintő szankciós rezsim mind hozzájárult a pandémia okozta iráni egészségügyi válsághelyzet súlyosságához (Baranyi et al. 2020). A koronavírus-járvány a be-zárások, a járványügyi korlátozások miatt visszaeső gazdasági aktivitáson és a visszaeső világ-kereslet miatt gyorsan csökkenő olajárakon keresztül is fokozta az iráni gazdasági-pénzügyi rendszerre nehezedő nyomást (Brew 2020).

A nemzetközi szankciók, a koronavírus-járvány okozta krízishelyzet, a csökkenő olajárak, a mindent átható korrupció és az iráni gazdaság strukturális problémái mind számottevő mértékben járultak hozzá az ország fokozódó gazdasági nehézségeihez. Irán éves GDP-növekedésének aránya 2018-ben és 2019-ben is több mint 6%-kal esett vissza az előző évhez képest (Statista 2022a). Az inflációs ráta a 2016-os 9%-ról 2020-ra 36,5%-ra emelkedett (Statista

2022b), míg a munkanélküliségi ráta sem csökkent számottevő mértékben 2015 óta (végig 11% fölött maradt) (Statista 2022c). Nem véletlen, hogy a Róhání második ciklusa alatt kitörő kormányellenes tüntetések eredetüket tekintve alapvetően gazdasági okokra – pl. áremelkedések, állami szubvenciók csökkentése, szociális kiadások visszametszése, szegénység és kormányzati korrupció – voltak visszavezethetők. Így volt ez a 2017 legvégén és 2018 elején, valamint a 2019 novemberében kibontakozó és hosszú hónapokon át tartó országos tüntetéshullám esetében is (Golkar 2020; Jones – Danika 2019). Ez utóbbi az üzemanyagra vonatkozó ártámogatások csökkentése nyomán bontakozott ki, és vált Irán 2009 óta legnagyobb tömegeket, több százezer embert megmozgató tüntetéssorozatává (Dehghanpishe 2019; Golkar 2020). A tüntetések kezdetben elsősorban gazdasági jellegű követeléseket fogalmaztak meg, később azonban a politikai jellegű, az ország vezetőinek leváltására vonatkozó és az iszlamista rendszer ellen megfogalmazódó üzenetek is hangsúlyossá váltak. Az iráni rezsím minden esetben a tüntetések erővel való elfojtásával, tömeges letartóztatásokkal és bebörtönzésekkel reagált (Golkar 2020; Shahi – Abdoh-Tabrizi 2020).

A folyamatosan súlyosbodó gazdasági helyzet, a rendkívül feszült külpolitikai környezet, valamint a tüntetésekkel szembeni kemény fellépés az iráni lakosság növekvő kiábrándultságához vezetett a mérsékelt-reformista kormányzattal szemben. Akárcsak Khátami elnökségének idején, most is egyre inkább úgy tűnhetett, hogy a mérsékelt és reformista tábor képviselői valójában nagyobb bel- és külpolitikai erők foglyaiként önálló cselekvésre és valódi változások elérésére képtelen aktorok. Az amerikai szankciós politika ráadásul éppen a reformisták és mérsékelték hagyományos bázisát jelentő városi középosztályok gazdasági helyzetére volta a legsúlyosabb hatással. Így Róhani politikájának kudarca, valamint a kormány teljesítményével szemben fokozódó elégedetlenség a mérsékelt és reformista politikai erők általános válságához és társadalmi támogatottságuk csökkenéséhez vezetett. Ez a helyzet egyúttal lehetőséget adott az államhatalom kulcsintézményeit uraló keményvonalas erők számára a mérsékelték és reformisták korábbi években megnövekedett politikai befolyásának letörésére (Asaadi 2021).

Ezen tényezők és folyamatok eredménye volt a legutóbbi, 2020 februárjában tartott parlamenti választások végkimenetele is. Az iszlám köztársaság történetének legalacsonyabb részvételi aránya (42,5%), valamint az Őrök Tanácsának reformista jelölteket tömegesen érintő vétőtevékenysége mellett a principalista erők számottevő fölényre tettek szert az iráni törvényhozáásban: az Iszlám Konzultatív Közgyűlés (*madzslesz*) 290 helyéből 221-et (75,2%) principalista politikusok – köztük a Forradalmi Gárdához közvetlenül kapcsolódó személyek – foglalhattak el, míg a reformista képviselők immár mindössze csak 20 parlamenti helyet (6,9%) tudhatnak

magukénak (Azizi 2020). A választási részvétel különösen a nagyobb városokban, így Teheránban volt rendkívül alacsony, amely jelezte a hagyományosan reformista és mérsékelt középosztálybeli szavazók nagyobb arányú távolmaradását (Farhadi 2021). A 2020-as törvényhozási választások tanulságai már sok szempontból előképét adták a 2021-es köztársasági elnökválasztás forgatókönyvének és végkimenetelének.

6. A 2021-es elnökjelöltek és a választási kampány

A 2021-es elnökjelöltek regisztrációja május 11-e és 15-e között zajlott a belügyminisztérium választási központjában (Al-Monitor 2021a). Nagy vihart kavart, egyúttal növelte a különböző iráni hatalmi központok és frakciók közötti feszültségeket, hogy az Örök Tanácsa a regisztráció megkezdése előtt néhány nappal egyoldalú nyilatkozatot tett az alkalmas jelöltek kiválasztásának bizonyos kritériumairól. Az Örök Tanácsa többek közt kifejezésre juttatta, hogy csak a 40 és 75 év közötti, legalább 4 év közigazgatási felsővezetési tapasztalattal rendelkező, abszolút büntetlen előéletű jelölteket fogja engedni indulni az elnöki pozícióért. Ez a bejelentés több potenciális jelöltet is negatívan érintett, köztük Mosztafá Tádzszáde prominens reformista politikus is, aki korábban az Ahmadinezsád 2009-es választási győzelmét kérdőre vonó Zöld Mozgalomban való vezető szerepéért került 7 évre börtönbe (Motamedi 2021a; Mehdi 2021). Haszan Róháni mindazonáltal a regisztráció kezdetekor arra utasította a belügyminisztériumot, hogy hagyják figyelmen kívül az Örök Tanácsa nyilatkozatát – amelyet egyes reformista politikusok egyenesen illegálisnak tituláltak –, és a jelöltek regisztrációját a korábbi évek menetrendje szerint folytassák le. A mérsékelt és reformista politikusok dominálta Róháni-kormány május 13-án kiadott közleményében burkoltan elítélte az Örök Tanácsának a reformista jelöltek kizárására tett lépéseit, és felhívta a figyelmet arra, hogy a reformista politikusokat érintő túlzott szigor rombolja a szavazói bizalmat (Motamedi 2021b).

Az elnökjelöltségre az említett időszakban összesen 592 fő regisztrált a belügyminisztérium választási központjában (Motamedi 2021c). Már a prominens reformista regisztrálók feltűnően alacsony száma is jól mutatta a mérsékelt és reformista politikai frakció általános válságát. A reformisták és centristák állítólagos favorizált jelöltje az akkori külügyminiszter, Dzsavád Zaríf lett volna, aki azonban már hónapokkal korábban bejelentette, hogy nem kíván indulni az elnökségért (Iran International 2021). Végso döntéséhez azonban a személye körül egy kiszivárogtatott interjú miatt április végén kirobbant botrány is hozzájárulhatott (Al-Monitor 2021b). A londoni székhelyű *Iran International* által megszerzett és közzétett hét órás hangfelvételen Zaríf nyíltan beszél a politikai eliten belüli hatalmi harcokról, az Iszlám Forradalmi

Gárda számottevő politikai befolyásáról (Motamedi 2021d). Az interjúban Zaríf azt is megemlíti, hogy a Forradalmi Gárda és annak hajdani főparancsnoka, Qászem Szolejmáni külpolitikai aktivitása és katonai műveletei hogyan korlátozták be vagy egyenesen lehetetlenítették el az ő éveken át tartó diplomáciai törekvéseit (Motamedi 2021e). A felvételen elhangzottak miatt a keményvonalas tábor számos tagja lemondásra szólította fel a külügyminisztert, és Ali Kháme-nei ajatollah is kemény kritikával illette őt (Iran International 2021b). Bár Zaríf lemondása nem következett be, a körülötte kialakult forró helyzet is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a reformista és mérsékelt politikai frakció relatíve kevés erős potenciális jelöltet tudott felsorakoztatni.

Az Örök Tanácsa által átnyújtott elnökjelölti listát a belügyminisztérium május 25-én tette közzé. Ezen mindössze hét végleges elnökjelölt szerepelt, köztük pedig egyetlen prominens reformista, pragmatista vagy centrista politikus neve sem volt olvasható. A reformista politikusok közül egyedül Mohszen Mehralizáde, Khátami elnök második kabinetjének egyik alelnöke került jóváhagyásra (Carl 2021a). A centrista politikai irányvonal képviselőjeként pedig a technokrata Abdolnászér Hemmati, az Iráni Központi Bank igazgatója indulhatott az elnökségért. Mindazonáltal elmondható, hogy egyikük sem számított erős, karizmatikus jelöltnek (Al-Monitor 2021c). A további öt jóváhagyott jelölt mind a tradicionalista-konzervatív és keményvonalas politikai frakcióból került ki. A konzervatív jelöltek között szerepelt Szaíd Dzsalili, aki Ahmadinezsád elnöksége alatt a Legfelsőbb Nemzetbiztonsági Tanács elnöke és a nukleáris tárgyalások iráni delegációjának vezetője volt, 2013 óta pedig a Sürgősségi Ügyeket Meghatározó Tanács tagjaként fejtette ki tevékenységét. Szintén a konzervatív politikai táborból került ki Amir Hoszein Qázizáde-Hássemi és Alireza Zákáni parlamenti képviselő. Mohszen Rezai az Iszlám Forradalmi Gárda leghosszabb ideig (1981–1997 között) szolgáló főparancsnokaként és magas beosztású tábornokaként, továbbá a Sürgős Ügyeket Meghatározó Tanács akkori titkáráként a keményvonalas frakció képviselőjének számított. Az Örök Tanácsa által megállapított listán azonban magasan legesélyesebb jelöltnek a konzervatív-principalista Ebráhim Raiszi számított, aki 2019 óta töltötte be Irán Legfőbb Igazságügyi Méltósága pozícióját (Carmi 2021a; BBC 2021a). A közzétett elnökjelölti névsor egyértelműen Raiszi biztos győzelmére volt kalibrálva, az Örök Tanácsának döntése nyomán az iráni igazságszolgáltatási rendszer feje komolyan vehető vetélytárs nélkül maradt az elnökválasztásra készülve (Fathi 2021).

Az Örök Tanácsa által 585 diszkvalifikált személy között soha nem tapasztalt számú prominens és objektíve magas kvalifikációjú regisztrált volt. Közülük a legjelentősebbek a pragmatista-konzervatív Ali Láridzsáni és a reformista Eszháq Dzshángiri voltak, akik jól ismert és népszerű politikusokként egyaránt Raiszi potenciális kihívói lehettek volna az elnökválasztási küzdelemben (Al-Monitor 2021c). Ali Láridzsáni a prominens síita klerikus, Mirza

Hásem Ámoli ajatollah egyik fiaként, több testvéréhez hasonló módon komoly politikai karriert futott be: az 1980–1990-es években az Iszlám Forradalmi Gárda helyettes parancsnoka, majd több alkalommal miniszter volt, később pedig többek közt az állami műsorsugárzó, majd a *madzslesz* elnökeként és a Legfőbb Vezető egyik közeli tanácsadójaként is tevékenykedett (Carmi 2021b). Az országos ismertségű konzervatív politikus ugyanakkor az utóbbi években fokozatosan közeledett a centrista-pragmatista frakció felé, a parlament elnökeként például többször kiállt a 2015-ös nukleáris megállapodás mellett a keményvonalas kritikákkal szemben. Ezáltal Láridzsáni a mérsékelték számára is elfogadható, kompromisszumos jelöltnek számított (Slavin 2021). A keményvonalas erők „Róhánidzsáni” névvel csúfolva indítottak ellene lejáratókampányt, állítva, hogy Láridzsáni elnökként valójában csak Róháni sikertelen politikájának folytatója lenne (Carmi 2021b). Raiszi másik potenciális kihívója, Eszháq Dzshángiri a mézőny legesélyesebb reformista elnökjelöltje lehetett volna. Dzshángiri az 1990-es évek második felének reformmozgalma nyomán emelkedett fel, Khátami elnök idején 8 éven keresztül töltött be miniszteri posztot, 2013 óta pedig Róháni elnök kabinetjének első alelnökeként tevékenykedett (Taati 2021). Láridzsáni és Dzshángiri indulásának megvétőzésével azonban az iráni hatalmi elit mérsékelt, centrista, pragmatista és reformista elemei karizmatikus és az elnökségre esélyes jelölt nélkül maradtak (Eshraghi 2021).

Az Örök Tanácsa által diszkvalifikált személyek között volt a 2005–2013 közötti ultrakonzervatív iráni elnök, Mahmúd Ahmadinezsád is. Ahmadinezsád már 2017-ben is akart indulni ismét az elnöki pozícióért, ám az Örök Tanácsa már akkor is elutasította szándékát (Azizi 2021a). Az újbóli diszkvalifikáció hírére az ultrakonzervatív politikus bejelentette, hogy bojkottálni fogja a választásokat, és támogatóit is hasonló magatartásra ösztönözte (Iran International 2021c). A volt elnök 2013-as leköszönése óta az iráni hatalmi felépítmény kritikusává vált, aki az elmúlt években nem rettent vissza sem az Iszlám Forradalmi Gárda, sem a Legfőbb Vezető populista hangvételű bírálásától. Miközben excentrikus megnyilvánulásaival a principalista hatalmi elit egyre inkább elhatárolódott tőle, Ahmadinezsád képes volt fenntartani széles támogatói bázisát egyes konzervatív – főként szegényebb és alacsonyabban iskolázott – szavazók körében, amellyel indulása esetén potenciálisan Ebráhim Raiszi esélyeit csökkentette volna (Azodi 2021). Az Ahmadinezsáddal szemben érzett számottevő ellenérzések mellett így véleményem szerint a konzervatív szavazótábor megosztása elkerülésének igénye is szerepet játszhatott a volt elnök újbóli indulásának megvétőzésában.

Az Örök Tanácsa döntése nyomán közzétett elnökjelölti lista nagy vitákat kavart Iránban. A Tanács szigorú diszkvalifikálási gyakorlata ellen többen is – főként a reformista táborból – felszólaltak az elnökjelölti lista közzétételét követően. Maga a magasan legesélyesebbnek

tartott jelölt, Ebráhím Raiszi is közzétett egy rövid videót, amelyben arra hivatkozott, hogy ő megpróbált magas rangú tisztviselőknél lobbizni, hogy több jelöltet engedjenek indulni, „kompetitívebbé” téve az elnökválasztást (BBC Farsi 2021). Haszan Róhání elnök is felszólalt a mérsékelt és reformista jelöltek nagyarányú kizárása ellen, arra a veszélyre hivatkozva, hogy ez alááshatja az iszlám köztársaság legitimitását (Motamedi 2021f). Ali Khámenei ajatollahnak írt levelében Róhání arra kérte a Legfőbb Vezetőt, hogy engedje több reformista és mérsékelt jelölt indulását a választáson a magasabb részvételi arány elérése érdekében (RadioFarda 2021). A Legfőbb Vezető egy beszédében maga is kritikával illette az Örök Tanácsának szigorú döntését, ígéretet téve arra, hogy kérni fogja annak felülvizsgálatát (Al-Monitor 2021d; Reuters 2021). Fontos azonban kiemelni, hogy a Legfőbb Vezetőnek hatalmában áll elérni az Örök Tanácsa döntésének megváltoztatását, így ennek elmaradása demonstrálta, hogy Ali Khámeneinek valójában nem állhatott szándékában annak módosítása. Mindeközben a „civil” életben (egyetemen, munkaközösségekben) és a közösségi médián tömegeket megmozgató kampány indult az elnökválasztás bojkottálására (Afshari 2021; Al-Monitor 2021e). Ali Khámenei ajatollah többször fel is szólalt az „Irán ellenségei” és „külföldi ügynökök” által forszírozott bojkott ellen, és minden iránit „állampolgári kötelezettségének” teljesítésére, a választáson való részvételre buzdított (Al-Monitor 2021f).

A mindössze háromhetes kampányidőszak során az elnökjelöltek három televíziós vita keretében ütköztethették véleményüket. A fő kampánytéma ebben a választási ciklusban is az iráni gazdaság helyzete volt, így az elnökjelölti vitákat is a gazdasági kérdések dominálták (Al-Monitor 2021g). A viták során a konzervatív és keményvonalas elnökjelöltek azt a narratívát igyekeztek hangsúlyozni, miszerint a gazdaság tragikus állapotához elsősorban nem a nemzetközi szankciós rezsim, hanem a mérsékelték és reformisták által dominált Róhání-kormány rossz irányítási, vezetési gyakorlata vezetett. Abdolnászer Hemmati, mint aki az Iráni Központi Bank korábbi elnökeként tevékenyen részt vett a Róhání-kormány munkájában, a viták során gyakran került a principalista jelöltek támadásainak középpontjába. A konzervatív és keményvonalas jelöltek igyekeztek Hemmati felelősségét is hangsúlyozni Irán elhibázott gazdaság- és pénzügypolitikája, a súlyos mértékű infláció és a gazdasági teljesítmény számottevő visszaesése miatt (Motamedi 2021g). Noha a kampány ideje csaknem végig zajlottak a bécsi tárgyalások a 2015-ös iráni atomalku helyreállításáról a Róhání-kormány képviselői és az egyezményben részes hatalmak között, a nukleáris megállapodás jövőjének kérdése egyedül az utolsó vitában került terítékre (Motamedi 2021h). A kampányidőszak utolsó napjaiban a principalista Dzsálili és Zákáni végül Raiszi, míg a reformista Mehralizáde a centrista Hemmati javára lépett

vissza (Al-Monitor 2021h). A június 18-i elnökválasztáson a szavazók így végül négy elnökjelölt közül választhattak.

7. Az elnökválasztás eredménye

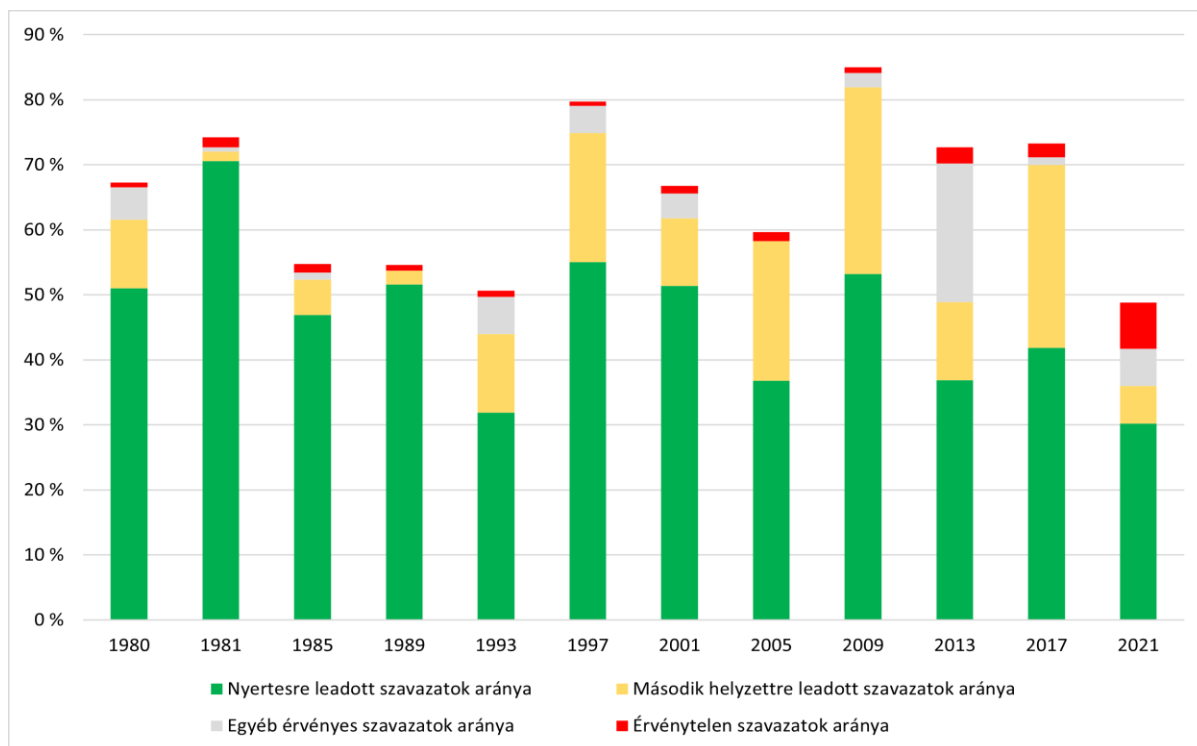
A 2021. június 18-án lefolytatott elnökválasztás – a szavazás lezárásának több órás meghosszabbításával együtt – az eddigi legalacsonyabb részvételi arányt hozta az Iszlám Köztársaság 42 éves történetében (Al-Monitor 2021i) (*1. ábra*). A több mint 59 millió szavazati joggal bíró iráni állampolgár közül csak közel 29 millió fő, a választópolgárok mintegy 48,8%-a adta le szavazatát – sokan közülük egzisztenciájukat, állásukat féltve, vagy egyéb nyomás hatására (Vatanka 2021b). Ez látványos visszaesés a 2017-es elnökválasztáshoz képest, amelyen a választópolgárok 73,3%-a részt vett, így akkor mintegy 12 millió szavazattal, közel 25 százalékponttal több szavazatot adtak le, mint a mostani választáson (Clawson 2021a). A részvételi arány különösen alacsony volt Teheránban, ahol a választásra jogosultaknak csupán 26%-a járult a nap folyamán az urnákhoz (Vatanka 2021b). Az alacsony részvételi arány nagyban magyarázható volt az irániaknak a gazdaság romló állapota és a koronavírus-járvány elharapódzása miatti általános kiábrándultságával és fokozódó politikai apátiájával, továbbá a mérsékelt és reformista tábor népszerűségének visszaesésével, jelöltjeik nagyarányú kizárásával a választás folyamatából, valamint a választás bojkottálására buzdító kampányok hatásával (Clawson 2021a).

Feltűnő továbbá a kitöltetlen vagy érvénytelenül kitöltött szavazólapok rendkívül magas aránya, amely tömegességét illetően egészen új jelenség az iráni elnökválasztások történetében. Közel 4,2 millió szavazat, azaz az összes bedobott szavazólap 14,4%-a volt érvénytelen. Ez a rendkívüli arány egyben azt is jelenti, hogy az elnökválasztás második helyezettjére kevesebb szavazatot adtak le, mint ahány érvénytelen szavazat született. Többen ironikusan meg is jegyezték, hogy a 2021-es iráni elnökválasztás azon ritka választások közé tartozott, ahol az érvénytelen szavazatok végeztek második helyen (Al-Monitor 2021j). Ez egyedülálló az Iszlám Köztársaság történetében, ahol az elnökválasztásokon leadott érvénytelen szavazatok eddigi legmagasabb aránya sem érte el 3,5%-ot (*3. ábra*). Az érvénytelen szavazatok egyértelműen a rendszerrel szembeni *protest*-szavazatokként, a rendszerrel szembeni elégedetlenség kinyilvánításának egy újabb sajátos eszközeként értelmezhetőek. Az érvénytelen szavazatokat figyelembe véve elmondható, hogy az összes iráni választópolgár mindössze 41,76%-a, azaz 24,8 millió személy adott le a mostani elnökválasztáson érvényes szavazatot. Ez alig több annál, mint ahány szavazattal négy évvel korábban Róháni megnyerte az elnökválasztást (*2. ábra*). A

jelenség manifeszt módon világít rá a rendszer társadalmi támogatottságának, népi legitimitációjának már korábban leírt elapadására.

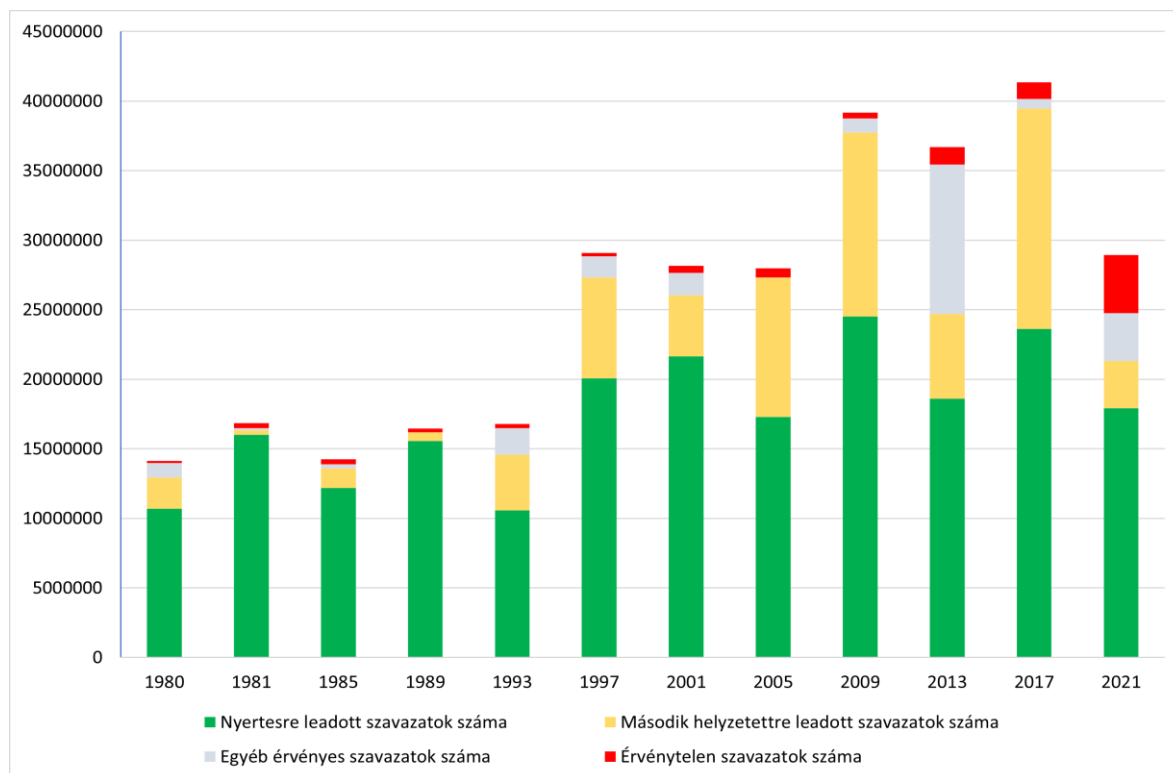
Az elnökválasztás egyértelmű nyertese, Ebráhim Raiszi a leadott szavazatok 61,94%-át, az érvényes szavazatok 72,38%-át kapta (Iran Data Portal 2022b) (4. ábra). Fontos azonban kiemelni, hogy az ő személyére idén leadott mintegy 17,9 millió szavazat csupán alig 2,1 millióval több annál, mint amennyit négy évvel korábban, 73,3%-os részvételi arány mellett, Róhání ellenfeleként és az elnökválasztás második helyezettjeként kapott. Raiszira 2017-ben az összes választásra jogosult iráni személy 28%-a, míg 2021-ben 30%-a szavazott le (Iran Data Portal 2022c) (1. ábra). Ez a mindösszesen 2 százalékpontos növekedés arra mutat rá, hogy Raiszi népszerűsége a választópolgárok körében alig nőtt 2017 óta. Mindazonáltal a prominens mérsékelt, reformista vagy centrista jelölt hiánya, és részben ezek következtében a rendkívül alacsony részvételi arány szemmel láthatóan összességében az ő malmára hajtotta a vizet. Ha így nézzük, valójában nem is Raiszi és a konzervatív-keményvonalas politikai irányvonal győzelméről, hanem a mérsékelt és reformista tábor veszteségéről beszélhetünk a 2021-es iráni elnökválasztás kapcsán (Clawson 2021a).

Az elnökválasztás második helyezettje, Mohszen Rezai az összes szavazat 11,79 %-át kapta (Iran Data Portal 2022b). Ezzel kapcsolatban elmondható, hogy Rezaira közel azonos számú szavazatot (3,4 milliót) adtak le idén, mint 2013-ban (ekkor 3,8 milliót), amikor a negyedik helyen végzett (Iran Data Portal 2022d). Az egyetlen mérsékelt-centrista jelölt, Abdolnászer Hemmati a szavazatok 8,38%-át szerezte meg (Iran Data Portal 2022b). A Hemmatira leadott mintegy 2,4 millió szavazat negatív rekordnak számít az iráni elnökválasztások történetében, ugyanis 1997 óta egyetlen egyszer sem fordult elő, hogy a legesélyesebb vagy egyedüli reformista-mérsékelt jelölt 10 millió szavazatnál és a leadott szavazatok harmadánál kevesebbet kapott volna (2. és 3. ábra). A 2021-es elnökválasztás eredményei jól mutatják, hogy a döntően városi középosztálybeliekből és kisebbségi etnikumhoz (pl. azeri, kurd, beludzs) tartozó egyénekből álló hagyományos mérsékelt és reformista szavazóbázis az általános csalódottság, kiábrándultság és apátia, valamint egy kellően elfogadott és népszerű jelölt hiányában a korábbiaknál jóval magasabb arányban maradt távol az elnökválasztástól (Clawson 2021a).

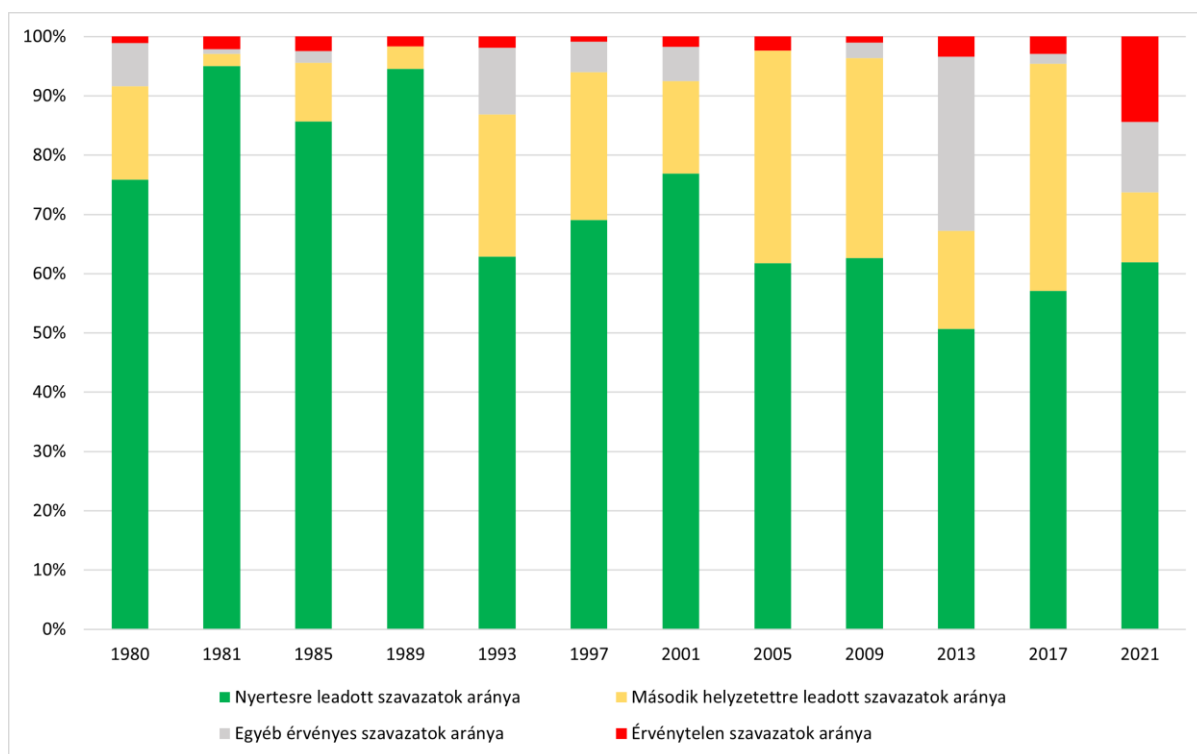
1. ábra. Az iráni elnökválasztásokon való részvételi arány és a leadott szavazatok megoszlása az összes választásra jogosult személy arányában (1980–2021).

Forrás: Az Iran Data Portal (2022e) adatai alapján saját szerkesztés.

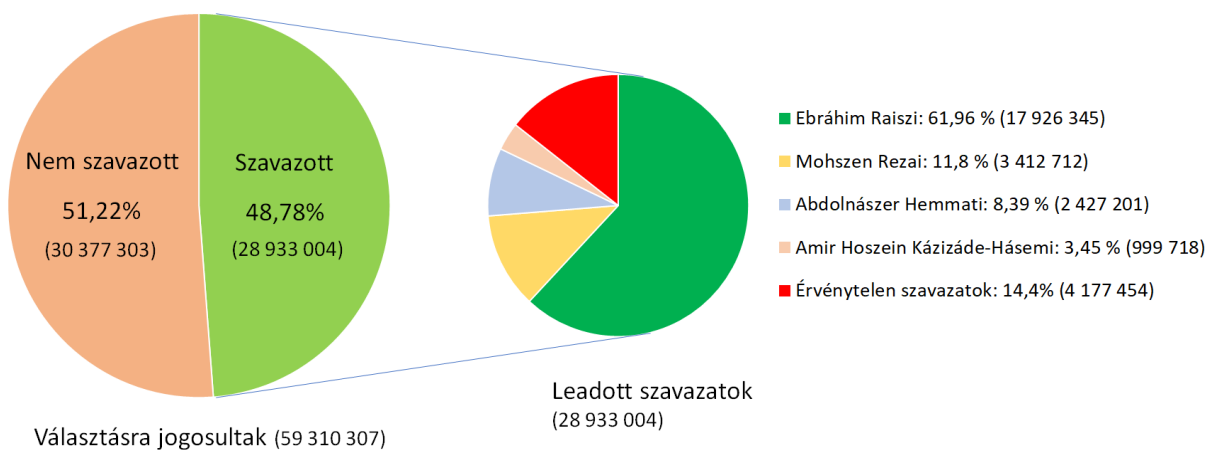
2. ábra. Az iráni elnökválasztásokon leadott szavazatok száma és megoszlása (1980–2021).

Forrás: Az Iran Data Portal (2022e) adatai alapján saját szerkesztés.

3. ábra. Az iráni elnökválasztásokon leadott szavazatok százalékos megoszlása (1980–2021).

Forrás: Az Iran Data Portal (2022e) adatai alapján saját szerkesztés.

4. ábra. A 2021-es iráni elnökválasztás eredményei.

Forrás: Az Iran Data Portal (2022b) adatai alapján saját szerkesztés.

8. Az új iráni elnök: Ebráhím Raiszi

Ebráhím Raiszi 1960-ban született az északkelet-iráni Mashadban egy régi klerikus család sarjaként (Azizi 2021a). Egészen fiatalon, 15 éves korában kezdte meg tanulmányait a síita jogtudományi képzés országos központjában, a qomi szemináriumban, ahol többek között a jelenlegi iráni Legfőbb Vezető, Ali Khámenei is oktatta mintegy 14 éven át (Zeidan 2021). Pontos vallási-jogtudományi végzettsége azonban napjainkig vita tárgya. Míg korábban saját weboldalán *ajatollah*ként hivatkozott magára, egy vizsgálat nyomán kiderült, hogy valójában semmi sem bizonyítja, hogy birtokolná ezt a rangot (Vatanka 2017). Ezt követően a vallási hierarchiában eggyel alacsonyabb, *hoddzsatoleszlám* címet használta egészen a 2021-es elnökválasztási kampányig, ahol sokan ismét *ajatollah*nak kezdték el nevezni, és hivatalos honlapján is ezzel a ranggal szerepel (Raisi 2021). Ali Khámeneihez hasonlóan ő is fekete turbánt visel, amely annak a jele, hogy ő maga is *szejjed*, azaz a család hagyománya szerint Mohamed próféta leszármazottja. Az ifjú Raiszi az iszlám forradalmat követően az ország különböző pontjain dolgozott ügyészként, 1985-ben pedig Teherán főügyész-helyettesének nevezték ki (Azizi 2021a; Fararu 2021).

1988-ban, az iraki-iráni háború lezárását követően Khomeini ajatollah titkos utasítást adott ki a börtönökben lévő politikai foglyok – elsősorban a marxista-iszlamista irányultságú Iráni Népi Mudzsahedin Szervezet (*Százmán-e Modzsahedin-e Khalq-e Irán*) tagjainak és támogatóinak – kivégzésére. A tömeges leszámolás végrehajtására tartományonként háromtagú bizottságokat (ún. „halál bizottságokat”) hoztak létre. Az országszerte zajló kivégzéseknek mintegy 5000 politikai fogoly esett áldozatul, akiket névtelen tömegsírokba helyeztek (Axworthy 2013). Egy kiszivárogtatott hangfelvétel tanúsága szerint Ebráhím Raiszi Teherán főügyész-helyetteseként akívan részt vett a teheráni „halál bizottság” munkájában, és aktív szerepet vállalt a halálos ítéletek meghozatalában (Nader 2021; Shamir 2021). Az *Amnesty International* 1988-as tömeges iráni politikai kivégzésekről szóló jelentésében súlyos emberiség elleni bűncselekmények elkövetésével vádolta meg Raiszit (Amnesty International 2018). Részben ezekre a bűnökre hivatkozva az Egyesült Államok 2019-ben máig érvényben lévő szankciókat foganatosított Raiszi ellen (Treasury 2019). Ezzel az egykori teheráni főügyész-helyettes Irán első olyan elnöke lett, aki már hivatalba lépésekor amerikai szankciók alatt állt (Motamedi 2021i). Az *Amnesty International* az elnökválasztást követően, 1988-as szerepére hivatkozva ismét Raiszi nemzetközi bíróság elé állításának szükségességét hangsúlyozó dokumentumot tett közzé (Amnesty International 2021). Raiszi mindazonáltal a mai napig nem val-

lotta be egyértelműen, hogy köze lett volna a tömeges kivégzésekhez. Egy elnökválasztást követően adott interjújában azt mondta, teheráni főügyészként mindig egyedül az „emberi jogok védelmében” cselekedett (Motamedi 2021j).

Miután Ali Khámenei elfoglalta a Legfőbb Vezető pozícióját, Raiszi tovább emelkedett Irán igazságszolgáltatási rendszerének ranglétráján: 1989–1994 között Teherán főügyészeként, 1994–2004 között az Országos Főfelügyelői Hivatal élén, majd 2004–2014 között a legfelsőbb bíróság első alelnökeként fejtette ki tevékenységét (Azizi 2021a; Motamedi 2021i). 2006 óta tagja a Legfőbb Vezető megválasztásáért felelős Szakértők Gyűlésének is, Dél-Khorászán tartomány képviselőjeként. 2014-ben Ali Khámenei Irán főállamügyészének nevezte ki, amely címről 2016-ban mondott le, amikor az Ásztán Qudsz Razavi elnöke lett (Fararu 2021). A Raiszi szülővárosában, Mashadban működő Ásztán Qudsz Razavi Irán egyik legnagyobb és legbefolyásosabb vallási alapítványa (*bonjád*), amely Reza imám szentélyének igazgatásán és az évente odalátogató többmillió zarándok adományainak kezelésén túl egyben Irán második legnagyobb városának magasan legjelentősebb gazdasági konglomerátuma és munkáltatója is (Asaadi 2021). Nem véletlen, hogy az alapítvány mindenkori elnökét a mashadiak a város legbefolyásosabb emberének tartják, aki több milliárd dollár értékű vagyon felett rendelkezik, és szoros kapcsolatban áll az ország vallási és üzleti elitjével (Golkar – Aarabi 2021). Raiszi ennek a pozíciónak a birtokosaként indult a 2017-es iráni elnökválasztáson, mint Róháni elsőszámú kihívója. A konzervatív és keményvonalas forradalmi elit masszív támogatása ellenére azonban Raiszi ekkor csak a szavazatok 38,3%-át volt képes megszerezni, jócskán alulmaradva az ekkor még nagy népszerűségnek örvendő mérsékelt és reformista tábor jelöltjével, Haszan Róhánival szemben (Politico 2017).

A választási kudarc után két évvel, 2019-ben Ali Khámenei ajatollah a teljes iráni igazságügyi rendszer élére, a Legfőbb Igazságügyi Méltóság pozíciójára nevezte ki Raiszit (Fararu 2021). Ebben a pozícióban a Legfőbb Vezető igyekezett Raiszit a korrupció elleni küzdelem élharcosaként aposztrofálni, és így nagyobb társadalmi ismertséget és támogatást szerezni számára. Az iráni igazságügyi rendszer élén számos nyílt tárgyalást folytatott le, és korrupció vádjával eljárást indított több kormány és igazságszolgáltatás közelében lévő személlyel szemben is. Mindazonáltal Raiszi komoly szerepet vállalt a 2019 novemberi-decemberi kormányellenes tüntetések utáni tömeges letartóztatások és bebörtönzések folyamatában is, ami sokakban az ellentmondást nem tűrő főbíró képét alakította ki róla. Az elnökválasztásra készülve Irán csaknem valamennyi tartományába ellátogatott, ahol beszédeket tartott a korrupció elleni küzdelem, a dolgozó iráni emberek és a munkahelyek védelmének fontosságáról (Motamedi 2021i). Az

elnökválasztási kampány során is főként a korrupció elleni harc, a járvány leküzdése, a gazdaság talpraállítása, az infláció és a munkanélküliség visszaszorítása jelentek meg nála fő témaként (Al-Monitor 2021g). Választási győzelmét azonban minden valószínűség szerint kevésbé ezeknek a hangzatos ígéreteknek, mint inkább a reformista és mérsékelt tábor válságának, a gazdasági és egészségügyi helyzet miatti általános kiábrándultságnak és politikai apátiának, leginkább pedig az esélyesebb jelöltek nagyarányú kizárásának, és az ezekből fakadó alacsony választási részvételnek köszönhette. Khámenei és az ő befolyása alatt álló Örök Tanácsa közel sem bízta a véletlenre a 2021-es iráni elnökválasztási eredmények alakulását, és leplezetlen eltökéltséggel biztosították Raiszi győzelmét (Azizi 2021a).

9. Ebráhim Raiszi elnöksége és kormánya:

változások és állandóság az iráni politikában

Ebráhim Raiszi augusztus 3-i beiktatásával átvette a köztársasági elnöki helyet a 8 év után leköszönő Haszan Róhánitól (Azizi 2021b). Raiszi az elnökjelöltségre való regisztráció előtti interjújában elmondta, hogy olyan, frakciókon túllépő „népi kormányt” szeretne alakítani egy erősebb Irán megteremtése érdekében, amely felveszi a harcot a korrupcióval szemben és képes kiutat találni a gazdasági nehézségekből (Motamedi 2021k). A keményvonalas politikusok dominálta *madzslesz* augusztus végén szavazott az új, 19 tagú kormányról. A kabinet kinevezettjei között szinte teljes egészében olyan férfiakat találunk, akik korábban a Legfőbb Vezető vagy az Iszlám Forradalmi Gárda közvetlen vagy közvetett befolyása alá tartozó intézményekben szolgáltak. A kinevezettek közül többen is korábban közvetlenül Raiszi alatt dolgoztak az igazságszolgáltatásban vagy a mashadi Reza imám szentélyt igazgató Ásztán Qudsz Razavinál. Az egyedüli kinevezettek, akik már korábban bírtak miniszteri kinevezéssel azok, akik 2005 és 2013 között Ahmadinezsád ultrakonzervatív, kétharmad részben Iszlám Forradalmi Gárda tisztviselőket tömörítő kabinetjében szolgáltak. Az új iráni kormánykabinetet tehát olyanok dominálják, akik egyenesen a Khámenei személyéhez és az Iszlám Forradalmi Gárdához rendkívül közelálló szervekből érkeztek. Ezeket az intézményeket (Legfőbb Vezető Irodája, Forradalmi Gárda és különböző szervei, *bonjádok* stb.) együttesen Irán „árnyékkormányaként” is szokták emlegetni, mivel a tényleges hatalmat az iráni elnöki kabinetekkel szemben eddig is sokkal inkább ezek a szervek gyakorolták (Azizi 2021b). Raiszi kinevezéseivel és az új iráni kormánykabinet felállásával tulajdonképpen ez az „árnyékkormány” kilépett a „napfényre”.

Az ultrakonzervatív nézeteket valló Ebráhím Raiszinek az egykori tanítómestere, Ali Khámenei iránti hűsége megkérdőjelezhetetlen, a köztük lévő jóviszony, szoros személyes kapcsolat és szövetség immár évtizedekre nyúlik vissza. Ennek megfelelően Raiszi hivatalba lépése óta a végrehajtó hatalom szervein keresztül szorosan képviseli a bel- és külpolitikában a Legfőbb Vezető irányvonalát. Egyes megjegyzések szerint Raiszi elnökségével a köztársasági elnöki tisztség a Legfőbb Vezető Irodájának közvetlen végrehajtószervévé minősült. Fontos e helyen kiemelni, hogy Khámeneinek mindezidáig az összes alatta hivatalban lévő elnökkel (Akbar Hássemi Rafszandzsáni, Mohammad Khátami, Mahmud Ahmadinezsád, Haszan Róhání) volt előbb vagy utóbb számottevő nézeteltérése, egyikőjük felett sem tudott abszolút befolyást gyakorolni, és mozgásterüket sem tudta teljes mértékben lekorlátozni (Azizi 2021a). A rendszer más elemeihez képest relatíve önálló végrehajtó hatalom, a hol táguló, hol szűkülő elnöki mozgástér, valamint a Legfőbb Vezetőével közel sem mindig azonos, olykor szembenálló bel- és külpolitikai elképzelések jelenléte az eddigi Khámenei alatti elnöki ciklusok fontos karakterisztikája volt (Shamir 2021). Raiszi elnökké tételével azonban Khámeneinek már nemcsak az „iszlám” intézmények, a konzervatív klerikusok dominálta Örök Tanácsa és Szakértők Gyűlése felett van abszolút befolyása, de a „köztársasági” intézményrendszer legfontosabb elemét, a köztársasági elnöki intézményt és az egész végrehajtói apparátust is hatalma alá vonta. Khámenei ezzel első ránézésre minden eddigénél közelebb került az Iránon belüli abszolút hatalomhoz (Azizi 2021b).

Fontos azonban kiemelni azt is, hogy Raiszi elnökké tételével és a Legfőbb Vezető személyéhez hű konzervatív erők végrehajtó hatalom feletti kontrolljának megszerzésével Khámenei egyúttal elveszteni látszik egy korábban rendkívül fontos hatalomtechnikai eszközét. A különböző politikai frakciók és erőközpontok közötti folyamatos manőverezés, egyensúlyozás lehetősége ugyanis mindeddig számottevő mértékben hozzájárult uralma tartósságához (Azizi 2021a). Ehhez kapcsolódóan, felismerve az iráni lakosság időnként felerősödő rendszerellenességét, Khámenei képes volt mindezidáig az emberek elégedetlenségét jószerével a hivatalban lévő elnökök és kormányok ellen irányítani, míg a kormányok időnkénti sikereit igyekezett a saját sikereként is tálalni. Igyekezett folyamatosan azt a percepciót fenntartani az irániakban, hogy a társadalom jólétéért és bajaiért elsősorban a mindenkori végrehajtó hatalom felelős, ezáltal pedig elérni, hogy az időnként felszínre törő elégedetlenség a lehető legkisebb mértékben irányuljon saját személye ellen, és elkerülje a felelősségvállalást és a számonkérhetőséget (Majd 2009; Sadjadpour 2021). Most, hogy az elnöki széket Khámenei köztudottan közeli embere foglalja el, és a végrehajtó hatalom tulajdonképpen a Legfőbb Vezető közvetlen kiszolgálá-

lójává vált, a felelősség belső áthárításának és az elnök bűnbakként való megjelölésének lehetősége többé jóval kevésbé adott Khámenei számára (Sadjadpour 2021). A hatalom koncentrációjával, monolitikussá válásával mostantól lényegében egyetlen, a Legfőbb Vezető és a befolyása alá tartozó klerikális szervekből, a Forradalmi Gárdából és a végrehajtó hatalomból álló hatalmi konglomerátum uralja az iráni politikai erőteret, amellyel szemben a lakosság kifejezheti elégedetlenségét (Azizi 2021a).

Raiszi elnökké tétele összességében tehát a különböző hatalmi ágak, az iráni politikai tér erőteljes centralizációját, az Iszlám Köztársaság hatalmi elitjét mindig is uraló és alapjaiban meghatározó keményvonalas erők abszolút hegemon helyzetbe kerülését mutatja. Ez egyfelől az iráni emberek többsége és a kormány közötti szakadék mélyüléséhez vezet (Afshari 2021). Másfelől azonban az iráni kormány és a konzervatív hatalmi elit, avagy a „mély állam” közötti rés – amely Khámenei és Róháni alatt időlegesen tágulni látszott – Raiszi kormányalakításával csaknem teljesen bezárult: az iráni kormány is a forradalmi szervek egyik hatalmi eszközévé minősült, a korábban jellemző korlátozott politikai pluralizmus számottevő mértékben felszámolásra került. És bár az iráni elnökök mozgásterét mindeztidáig is szűk keretek közé szorította a Legfőbb Vezető személye köré szerveződő forradalmi klerikális és katonai elit döntő hatalmi helyzete, a 2021-es elnökválasztás teljes folyamata arra világított rá, hogy a hatalom valódi birtokosai már nem is feltétlenül kívánják leplezni országon belüli egyeduraltumukat, és fenntartani a demokratikus döntéshozatal minimális látszatát (Al-Monitor 2021b). A választás tehát megmutatta, hogy „a király meztelen”: a Khámenei személye körül csoportosuló forradalmi elit kész volt teljes mértékben aláadni a rendszer „köztársasági” elemét és leplezetlenül befolyása alá vonni a végrehajtó hatalmat a saját érdekeinek biztosítása céljából.

Az új kabinet összetétele is mutatja, hogy a Raiszi-kormány számára a nyugati kapcsolatok normalizálásával és az iráni gazdaság világgazdaságba történő reintegrálásával szemben prioritást élvez az ország regionális hálózatának és kapcsolatainak megerősítése, a kínai és az orosz kapcsolat még szorosabbra fűzése, a gazdaság állami kontrolljának támogatása és a más-ként gondolkodók, a politikai ellenfelek brutális elnyomása (Fitzpatrick – Carl 2021). Azt, hogy Raiszi kormánya a Legfőbb Vezető konzervatív irányvonalának érvényre juttatásán dolgozik, két példával is jól lehet demonstrálni. Egyfelől az új kabinet hivatalba lépése óta megkezdődött egy újabb nagyerejű iszlamizálási hullám Irán szellemi, kulturális és tudományos életében. Az erőltetett iszlamizáció az egyetemi rendszert érte el először: folyamatosak a személyi cserék és zajlik az egyetemi kurrikulumok felülvizsgálata is az „iszlám értékek” mentén. E jelenség kapcsán egyes kutatók az 1981–1985-ös és a 2005–2009-es utáni legújabb, „harmadik kulturális

forradalomról” beszélnek az Iszlám Köztársaság történetében, amely feltehetően az egyetemista fiatalok fokozódó elvándorlási hajlandóságához, az agyelszívás (*brain drain*) további erősödéséhez fog vezetni (Golkar 2022). A kulturális és tudományos élet mellett a gazdaság területén is a Khámenei-féle elképzeléseket láthatjuk kivitelezni Raiszi hivatalba lépése óta. A konzervatív forradalmi elit által propagált „ellenállási gazdaság” (*eqteszád-e moqávemat*) koncepciójának lényege, hogy a gazdasági liberalizáció, dereguláció és privatizáció, a világgazdasági reintegráció és a külföldi befektetések nagyarányú bevonzása révén történő gazdasági helyreállítás helyett a gazdaságpolitika sokkal inkább az állami irányításra és beavatkozásra, a minél teljesebb önállósításra és a hazai piacokra helyezi a hangsúlyt. Az „ellenállási gazdaság” kiépítésében természetesen kiemelt szerepe van a Legfőbb Vezető Irodájához és a Forradalmi Gárdához közelálló vállalatoknak (Vatanka 2021d; Ghodsi 2021).

Különösen izgalmas kérdés, hogy Raiszi alatt hogyan fog alakulni a konzervatív-kelemenyonvas uralom alá vont végrehajtó hatalom és az Iszlám Forradalmi Gárda viszonya. Ebrahim Raiszit köztudottan szoros kapcsolatok fűzik a Forradalmi Gárdához és annak vezetőihez. Ennek megfelelően nem okozott nagy meglepetést, hogy az új kabinetben jópár olyan személy kapott helyet, akik szintén számos szálon keresztül kapcsolódnak a Forradalmi Gárdához és annak külföldi hadműveletekért felelős Qudsz Erőéhez (Vatanka 2021c). Köztük említhető többek között Mohammad Mokhber első elnökhelyettes, Mohszen Rezai gazdasági elnökhelyettes, Ahmad Vahidi belügyminiszter, Hosszein Amir-^cAbdollahián külügyminiszter, Eszmá’il Khatib hírszerzési miniszter, Ezzatollah Zarghámí turizmusért és kulturális örökségért felelős miniszter, valamint Rosztam Ghászemi út- és városfejlesztésügyi miniszter. Közülük Ahmad Vahidi és Rosztam Ghászemi már Ahmadinezsád kabinetjében is betöltötték miniszteri pozíciót. A jelenlegi belügyminisztere különösen komoly gárdista karrierrel rendelkezik: Ahmad Vahidi ugyanis 1988 és 1998 között a Qudsz Erők Qászem Szolejmánit megelőző parancsnoka volt, majd a Forradalmi Gárda védelmi és hírszerzési apparátusában töltött be különböző vezető pozíciókat. Rosztam Ghászemi pedig elsősorban a Forradalmi Gárda gazdasági hálózata és régióbeli üzleti kapcsolatai felett bír döntő befolyással (Fitzpatrick – Carl 2021).

A megfigyelők egy része arra hívja fel a figyelmet, hogy a személyi összetételt megvizsgálva az látszik, hogy az iráni belpolitikában egyfajta „csendes generációváltás” zajlik (Vatanka 2021c). Ennek pedig különösen fontos aspektusát képezi az 1980-as évek Forradalmi Gárdájában, az iraki-iráni háború idején felemelkedett személyek fokozatos kulcspozícióba kerülése. A 2020-as törvényhozási választások eredménye már ennek a folyamatnak a részét képezte, de ehhez járul hozzá a Raiszi-kormány személyi összetétele is (Azizi 2021b). Maga Raiszi igazságszolgáltatási karrierje és a Forradalmi Gárdával való kapcsolata is a ’80-as évekre

nyúlik vissza, tehát tulajdonképpen ő maga is ennek a trendnek a részét képezi. A Forradalmi Gárdából kinőtt egyének kormányzati részvétele egyben azt is jelenti, hogy a keményvonalas irányítású és az egyébként is hatalmas politikai-gazdasági hatalommal rendelkező fegyveres szerv most a korábbinál is nagyobb befolyásra képes szert tenni a végrehajtó hatalomban, amely nagyban segíti az országon belüli és kívüli pozícióinak további megerősödését. Ezt demonstrálja a belbiztonsági apparátus részleges átalakítása a Raiszi-kormány hivatalba lépése óta, amely tovább növelte a Forradalmi Gárda szerepét a hírszerzésben és a tiltakozó mozgalmak monitorozásában és kezelésében (Toumaj 2022). A 2022 márciusában kezdődött naptári évben a kb. 50 milliárd dolláros központi költségvetésből a Forradalmi Gárda számára előirányzott 5,1 milliárd dollár értékű forrásallokáció szintén az iszlamista rezsim védelmét biztosító erőszakszervezet jelentőségének és befolyásának növekedésére mutat rá (Clawson 2021b).

10. Kitekintés: Az 2021-es iráni elnökválasztás és az utódlás lehetséges összefüggései

Szemmel láthatóan a legfelsőbb iráni vezetés, a Khámenei köré csoportosuló forradalmi elit minden akadályt elgördített Ebráhim Raiszi választási győzelme előtt. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon Khámenei és köreinek miért lehetett feltett szándéka Raiszi választási győzelmének bebiztosítása, felvállalva ezzel még a rezsim legitimációját potenciálisan gyengítő alacsony részvételi arányt is? Több elemző is úgy véli, hogy a 2021-es iráni elnökválasztás valójában már nem is annyira magáról az elnöki tisztség következő négy évben történő betöltéséről, hanem a Legfőbb Vezető pozíciójának örökléséről, az Ali Khámenei halála utáni korszakról szól (Vatanka 2021a; Carmi 2021a). A jelenlegi Legfőbb Vezető, Ali Khámenei 2022-ben töltötte be 83. életévét, miközben már több mint egy évtizede folyamatosan közbeszéd tárgya rossz egészségi állapota (2014-ben prosztatarákkal műtötték), ennek megfelelően pedig az utódlás (*dzsánesini*) kérdése is állandóan napirenden van az iráni politikai diskurzusokban (Buchta 2021). Márpedig Khámenei halála után a khomeinista rezsim stabilitását csakis a zökkenőmentes öröklési folyamat és a békés hatalmi átmenet biztosíthatja (Jones 2011).

A hatályos alkotmány rendelkezése szerint a Legfőbb Vezető halála, lemondása vagy elbocsátása esetén a Szakértők Gyűlése jogosult arra, hogy döntsön az új *Rahbar* személyéről. Amíg az új Legfőbb Vezető személyéről nem születik döntés, az alkotmány szerint egy átmeneti tanács látja el kollektíven az ő feladatait. Az átmeneti tanácsot a köztársasági elnök, a Legfőbb Igazságügyi Méltóság és az Örök Tanácsának egy, a Sürgős Ügyeket Meghatározó Tanács

által kiválasztott tagja alkotja (Iráni Alkotmány 1989). Az eredeti, 1979-ben elfogadott alkotmány szerint a *velájat-e faqih* elvének megfelelően Legfőbb Vezető csak a legmagasabb vallási ranggal (*mardzsá'-e taqlíd*) rendelkező jogtudós lehetett. Ezt a kitélet az 1989-es alkotmány-módosításkor kivették, ezáltal biztosítva a jóval alacsonyabb, csak *hoddzsatoleszlám* ranggal bíró Khámenei *Rahbarrá* választását (Alfoneh 2018). A hatályos alkotmány szerint a Legfőbb Vezetőnek megfelelő képzettséggel kell rendelkeznie vallási dekrétumok kiadásához, kellően becsületesnek és áhítatosnak kell mutatkoznia az iszlám umma vezetéséhez, valamint kellő rálátással kell bírnia a politikai és társadalmi folyamatokra (Iráni Alkotmány 1989). A legmagasabb vallási rang kritériumának elhagyásával és Khámenei megválasztásával azonban éppen a rendszer alapvetésének számító *velájat-e faqih* koncepcióját ásták alá – többek szerint egyenesen nevetségessé tették – a politikai számítások prioritása miatt (Jany 2016; Abrahamian 1993).

Az alkotmányba foglaltak és a rezsim politikai gyakorlata közötti diszkrepanciák miatt elmondható, hogy sokkal inkább az aktuális politikai erőviszonyok, intézményi igények és a frakcióharcok dinamikái fogják eldönteni, hogy ki lesz Khámenei utódja, mint az alkotmányos szabályok (Jones 2011). Ali Alfoneh (2018) amellett érvel, hogy – ahogy az a múltban történt – az utódlás kérdésében a hatalomhoz közel lévők nagy valószínűséggel figyelmen kívül fogják hagyni az alkotmányba foglalt szabályokat és eljárásokat, és inkább utólag igazítják a kialakult helyzethez az alkotmányt, hogy ezáltal a frakcióharcokból győztesként kikerülő egyén vagy csoport hatalmát visszamenőlegesen legitimálják. A szerző továbbá arra hívja fel a figyelmet, hogy az 1989-es utódláshoz képest most nagy különbség, hogy egy, az akkori hatalmi harcokban aktívan részt nem vevő politikai erő, nevezetesen az Iszlám Forradalmi Gárda minden valószínűség szerint komoly alakítója lesz a Khámeneit követő utódlási folyamatnak. Alfoneh szerint a mára az Iszlám Köztársaság domináns gazdasági és politikai erejévé fejlődött Forradalmi Gárda minden gazdasági, politikai és katonai erejét be fogja vetni annak érdekében, hogy mobilizálja a társadalmat, marginalizálja a riválisokat az iráni technokrata elitben, és így maga helyezkedjen a „királycsináló” szerepébe, aki dönthet Khámenei utódjának személyéről. Ebből kifolyólag a következő Legfőbb Vezető várhatóan ezer szálon fog kapcsolódni a Forradalmi Gárdához, amely még közelebb sodorja az országot a katonai diktatúra állapotához (p. 1).

Az öröklés mikéntjére, a Khámenei utáni korszak legfelső politikai vezetésének jellegére vonatkozóan Peter Jones (2011) három alapvető scenáriót vázol fel. A legvalószínűbb, hogy a különböző hatalmi csoportok háttérben zajló vitáinak és érdekegyeztetésének folyamánaként a Szakértők Gyűlése végül ki tud jelölni egyetlen személyt Khámenei örökösének. Ezáltal a Legfőbb Vezető pozíciója a továbbiakban is betöltésre kerülne, és a jelenlegi rendszer alapvető vonásait megőrizve folytatódna. A második verzió szerint Khámenei helyét nem egy

személy, hanem az alkotmányban is meghatározott (háromfős) tanács veheti át nem csak átmenetileg, hanem hosszabb távon is – akár egy újabb alkotmánymódosítás által is szentesített módon. A Legfőbb Vezető helyébe lépő három vagy akár több főből álló tanács adott esetben hasznos lehet a komolyabb öröklési harcok elkerülése érdekében. A harmadik lehetséges scénárió szerint maga a *rahbari* funkció, szerepkör kerülne teljes revízió alá. Egy ilyen verzió elvezethet akár a *velájat-e faqih* elvének átértelmezéséhez, az „iszlám” intézmények domináns politikai szerepének átértékeléséhez is.

Legvalószínűbbnek azonban a szakértők jelentős része továbbra is az egyszemélyi öröklést tartja. A híres Irán-szakértő, Wilfried Buchta (2021) egy elemzésében Ali Khámenei ajatollah potenciális utódai között a Legfőbb Vezető fiát, Modzstabá Khámeneit, továbbá a Raiszi előtti Legfőbb Igazságügyi Méltóságot és a Sürgősségi Ügyeket Meghatározó Tanács jelenlegi elnökét, Szádeq Lárídzsánit, valamint Ebráhim Raiszit nevezi meg. A dinasztikus öröklés elkerülése és a Szádeq Lárídzsáni közeli tanácsadója körül kialakult – és éppen utódja, Raiszi vezetésével nyilvánosságra hozott – korrupciós botrány miatt azonban Khámenei legesélyesebb utódjának egyre inkább Raiszi mutatkozik (Carmi 2021b). Raiszit az Iszlám Forradalmi Gárdához fűződő szoros kapcsolatai és relatíve gyenge vallási tekintélye ráadásul a rendkívüli gazdasági és politikai befolyással bíró iráni biztonsági szervek és katonai elit számára is elfogadható utódjelöltté teszik (Buchta 2021). Már a 2017-es elnökválasztás idején – amikor Raiszi Róhani kihívójaként indult és bukott el – szó volt arról, hogy Khámenei – az Iszlám Gárda támogatása mellett – őt tekinti kiszemelt örökösének. A választási vereség azonban rámutatott, hogy egy erős mérsékelt jelölttel szemben nem elegendő Khámenei támogatottjának lenni a választási győzelemhez, de „jobban felépített” karakterre és gyenge ellenfelekre is szükség van hozzá (Carmi 2021b). Raiszi 2019 márciusi kinevezése az iráni igazságszolgáltatás élére már minden bizonnyal részét képezte ennek a „karakterépítési” folyamatnak. A hatalmi kulcspozíciókat birtokló principalista körök egyúttal az elmúlt négy év kudarcokkal teli politikáját és a reformistamérsékelt tábor szorongatott helyzetét is ki tudták aknázni Raiszi helyzetbe hozásához. Alex Vatanka (2021a) szerint Raiszi elnöki pozícióba emelésével tulajdonképpen már az ő Khámenei után következő Legfőbb Vezetőnek történő megválasztását kívánták előkészíteni.

További kérdésként merülhet fel, hogy miért lehet fontos az esetleges utódlás szempontjából ez a fajta „előkészítés”, azaz Raiszi elnöki székhez juttatása? Meglátásom szerint az elnöki tisztség – tekintve, hogy az iráni nép közvetlenül választja – egyfelől egyfajta „demokratikus” legitimációt ad Raiszinak, mégha ez a választás végkimenetelének erőteljes felülről érkező manipulálása és az alacsony részvételi arány miatt közel sem tekinthető valódi „össznépi”

felhatalmazásnak. Másrészt az elnöki pozíciót betöltve Raiszinak lehetősége lehet arra a következő években, hogy országosan ismertebb és népszerűbb politikussá váljon, amely potenciálisan szintén elősegítheti majdani Legfőbb Vezetőként való társadalmi elfogadottságát. Ehhez azonban Raiszinak és kormányának mindenekelőtt bel- és külpolitikai sikert kell felmutatnia. Ahogy arra Ali Alfoneh és Henry Rome (2021) is rávilágítanak egy szakmai beszélgetésben, Raiszi „királycsinálói”, Khámenei ajatollah és a Forradalmi Gárda is mindenekelőtt sikert várnak el az új végrehajtó hatalomtól – például egy működő és az ország gazdasági rezilienciáját kellően biztosító „ellenállási gazdaság” (*eqteszād-e moqávemat*) kiépítését. A sikeres kormányzás az elkövetkező években ugyanis komoly előfeltétele lehet annak, hogy Raiszira Khámenei megfelelő utódjaként tekintsenek.

Harmadszor pedig arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy az Iráni Iszlám Köztársaság történetében mindeztáig egyetlen alkalommal, Ruhollah Khomeini 1989-es halála után került sor a Legfelsőbb Vezető tisztségének öröklésére. Ez volt tehát az egyetlen alkalom, amelynek tapasztalataihoz vissza lehet nyúlni a zökkenőmentes és békés legfelsőbb szintű hatalomátadás lebonyolítása kapcsán. Márpedig 1989-ben Ali Khámenei egyenesen az elnöki székből került a Legfelsőbb Vezető pozíciójába, Khomeini ajatollah utódjaként (Abrahamian 2008). Erre azután került sor, hogy Khomeini viszonya megromlott az iraki-iráni háborút követő belső leszámolásokkal és az 1988-as tömeges kivégzésekkel kapcsolatosan éles kritikát megfogalmazó Hoszein-^cAli Montazeri ajatollahhal, akire korábban egyedüli utódjelöltjeként tekintett. Miután Montazeri ajatollah „disszensz” nézetei miatt háziőrizetbe került, Khomeini egy másik hűséges követőjét, a komoly politikai tapasztalatokkal, de annál gyengébb vallási-jogtudósi ranggal rendelkező Khámeneit jelölte ki utódjául (Randjbar-Daemi 2018). Khámenei Legfőbb Vezetőnek történő kinevezéséhez még az eredeti, 1979-es alkotmány azon kitételének módosítására is szükség volt, amely szerint ezt a tisztséget csak a legmagasabb fokozattal (*mardzsá-e taqlíd*, azaz az „utánzás forrása”) rendelkező síita jogtudós töltheti be. Khámenei az alkotmánymódosítás révén *hoddzsatoleszlám* ranggal is Legfőbb Vezetővé válhatott, a később számára megszavazott *mardzsá-e taqlíd* címet pedig a mai napig a síita jogtudósok számottevő része nem ismeri el (Asaadi 2021).

Az 1989-es alkotmánymódosítással és Ali Khámenei Legfőbb Vezetővé válásával messzemenő módon sérült az eredeti *velájat-e faqih* elve, amely a legkiválóbb jogtudós uralmát hirdeti (Jany 2016). Az eredeti khomeinista alapelv esszenciájának megkérdőjeleződésével egyúttal eldőlt, hogy az ország legfőbb tisztségének betöltésében egyáltalán nem a legmagasabb szintű vallási, iszlám jogi kvalifikáció számít, hanem a legfelsőbb vezetés és a hatalmi elit egyéb befolyásos elemeinek (pl. Iszlám Forradalmi Gárda, vallási alapítványok) konszenzusa,

a rendszer iránt mutatott rendíthetetlen lojalitás, a társadalmi ismertség, valamint a kellő politikai tapasztalat (Asaadi 2021). A forradalmi klerikális és katonai elitesz csoportok ugyanakkor azt is fontosnak tartják, hogy a Legfőbb Vezető lehetőleg ne legyen kiemelkedő vallási tekintélynek örvendő síita jogtudós, hiszen ez adott esetben túl nagy mozgásteret biztosítana számára a hatalmi elit rovására. A kisebb vallási és társadalmi befolyással bíró Legfőbb Vezető ellenben kénytelen fokozottan figyelembe venni a hagyományos forradalmi elit mindenkori érdekeit, így egyfajta sajátos interdependencia jöhet létre közte és ez utóbbi között (Buchta 2000). Így történt ez akkor, amikor Ali Khámenei *hoddzsatoleszlám* ranggal és relatíve alacsony vallási tekintéllyel került hatalomra, és potenciálisan így lehet ez Ebráhím Raiszi esetében is, akinek vallási képzettségét és tekintélyét máig sok vita övezi Iránban. Amennyiben Raiszira tehát tényleg Khámenei utódjaként tekint az iráni hatalmi elit, úgy Raiszi elnökké emelése kapcsán Khámenei hasonló pályájára, mint precedensre és az ahhoz fűződő tapasztalatokra építhetett.

11. Összefoglalás

A dolgozat központi tárgyát a 2021 június iráni elnökválasztás felé vezető folyamatok, valamint a választás eredményének és következményeinek vizsgálata képezte. Arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen általános, az iráni iszlamista rezsim jelenlegi állapotára vonatkozó következtetések vonhatók le az Iszlám Köztársaság 13. elnökválasztásának folyamatából és annak végkimeneteléből. A vizsgálat során elsősorban a nemzetközi sajtóban megjelent hírekre, különböző szakértői elemzésekre és az interneten elérhető statisztikai adatokra támaszkodtam. A 2021-es elnökválasztás tágabb kontextusának felvázolásához és jobb megértéséhez az Iráni Iszlám Köztársaság politikai rendszerének tárgyában megjelent néhány mérvadó monográfia és elemzés jelentette számomra a kiindulási alapot. A dolgozatban törekedtem arra, hogy az apró részletek kifejtése a nagyobb ívű következtetések megfogalmazásában nyújtson segítséget.

A dolgozat arra a következtetésre jutott, hogy a 2021-es iráni elnökválasztás folyamatában és végkimenetelében jól megragadható és demonstrálható az Iráni Iszlám Köztársaság „hibrid” alkotmányos rendszerének ellentmondásos természete. Ez röviden a választáson alapuló, „köztársasági” intézményeknek a valós hatalmat gyakorló „iszlám” intézményeknek való teljes alárendeltségét jelenti. A 2021-es iráni elnökválasztás megmutatta, hogy a legfelső hatalmi elit, vagyis a Legfőbb Vezető és a köré csoportosuló – többnyire síita klerikusok irányította – hatalmi konglomerátum, valamint egyre növekvő mértékben a Forradalmi Gárda és a hozzá kapcsolódó hálózat saját érdekei és stratégiai elképzelései szerint szabadon és leplezet-

lenül tudja és akarja befolyásolni a választások útján létrejövő intézmények személyi összetételét. A legutóbbi elnökválasztás megmutatta, hogy a klerikális és fegyveres elit képes és hajlandó teljes mértékben maga alá gyűrni, „bekebelezni” a rendszer legfontosabb „köztársasági” elemének minősülő végrehajtó hatalmat. Ezzel az aktussal a „mélyállam”, az „árnyékkormányzat” mindenre kiterjedő hatalma manifeszt módon nyilvánult meg. Megmutatkozott, hogy a „király meztelen”, azaz a Legfőbb Vezető és a hozzá hűséges egyházi és katonai elit az iráni iszlám forradalom után 42 évvel továbbra is az ország kizárólagos ura, a hierokratikus despotizmus gyakorlója és működtetője.

A 2021 júniusi elnökválasztás az Iszlám Köztársaság történetének legalacsonyabb részvételi arányát (48,8%) hozta. Az alacsony részvételi arány magyarázható az irániaknak a gazdaság romló állapota és a koronavírus-járvány elharapódzása miatti általános kiábrándultságával és fokozódó politikai apátiájával, a mérsékelt és reformista tábor népszerűségének visszaesésével, jelöltjeik nagyarányú kizárásával a választás folyamatából, valamint a választás bojkottálására buzdító kampányok hatásával. Az alacsony választási részvétel megmutatta, hogy az iszlamista rendszer társadalmi támogatottsága minden korábbinál alacsonyabb szinten áll, a kezdeti tömegtámogatás mára számottevő mértékben elolvadt. Feltűnő továbbá az érvénytelen *protest*-szavazatok rendkívül magas (14,4%) aránya, amely a rendszerrel szembeni elégedetlenség kinyilvánításának egy új, anonim eszközének feltűnését jelzi. Az elnökválasztás győztese, a volt Legfőbb Igazságügyi Méltóság, Ebráhím Raiszi az érvényesen leadott szavazatok 72,4%-ával nyert, amely azonban a választásra jogosult irániak pusztán 28%-ának támogatását jelentette. A hatalmi elit az Örök Tanácsának rendkívül szigorú diszkvalifikálási gyakorlatán keresztül szemmel láthatóan minden akadályt elgördített Raiszi biztos elnökké választása elől, amely azonban teljes mértékben aláásta az elnöki pozíció és a végrehajtó hatalom egészének részben népi felhatalmazáson nyugvó legitimitását.

A 2021 augusztusában beiktatásra került Raiszi-kormány tagjai zömmel a Forradalmi Gárdából, valamint a Legfőbb Vezetőnek alárendelt igazságszolgáltatási rendszerből és állami gazdasági birodalomból érkeztek. Raiszinak Ali Khámenei iránti megkérdőjelezhetetlen hűségéből és a kabinet tagjainak előéletéből következő módon az új iráni végrehajtó hatalom a Legfőbb Vezető Irodájának közvetlen végrehajtószervévé minősült. A Raiszi-kormány eddigi intézkedései (pl. kulturális-tudományos élet iszlamizálása, „ellenállási gazdaság” kiépítése) Ali Khámenei konzervatív irányvonalának következetes érvényre juttatását mutatja. Az iráni kormánynak a legfelső klerikális és fegyveres vezetés érdekeinek való abszolút alárendelődése azonban bizonyos hatalompolitikai eszközöktől fosztja meg a Legfőbb Vezetőt: a különböző

frakciók közötti manőverezés és a végrehajtó hatalomra való felelősségáthárítás lehetőség jelenleg kevésbé adott Ali Khámenei számára.

Az új kormány személyi összetétele arra világít rá, hogy az iráni politikai vezetésben egyfajta „csendes generációváltás” zajlik. Egyre nagyobb arányban jelennek meg kulcspozíciókban az 1980-as évek Forradalmi Gárdájában, az irak-iráni háború során hírnévre szert tett személyek. A Raiszi-kabinetben is több személyt rendkívül szoros szálak fűznek az Iszlám Forradalmi Gárdához és annak különböző szerveihez, illetve gazdasági birodalmához. A Forradalmi Gárdából érkező egyének kormányzati részvétele egyben azt is jelenti, hogy a keményvonalas irányítású és az egyébként is hatalmas politikai-gazdasági hatalommal rendelkező fegyveres szerv most a korábbinál is nagyobb befolyásra képes szert tenni a végrehajtó hatalomban, amely nagyban segíti az országon belüli és kívüli pozícióinak további megerősödését. A Forradalmi Gárda növekvő befolyása összefügg azzal a folyamattal is, hogy a rendszer társadalom általi elfogadottságának és legitimitációjának csökkenésével, érdemi reformok híján egyre inkább csak az erőszakmennyiség növelésével tartható fenn. Az iráni társadalom növekvő elégedetlenségének elfojtásában, az iszlamista rezsim fenntartásában a Forradalmi Gárda szerepe egyre meghatározóbb szerepet tölt be, amely egyre közelebb sodorja az országot a hierokratikus hatalomgyakorlás felől a katonai diktatúra irányába.

Amennyiben Ali Khámenei és az iráni hatalmi elit valóban a Legfőbb Vezető címének várományosát látja Ebráhím Raisziben, úgy az ő elnökké választása egy tudatos „karakterépítési” folyamat kiemelt fontosságú részeként értelmezhető. Raiszi a hatalmi elit számára sikert felmutatni képes kormányzás esetén megerősödve, megnövekedett esélyekkel tekinthet a politikai utódlásra. Az első és eddig egyetlen, 1989-es utódlási folyamat esetében eldőlt, hogy az ország legfőbb tisztségének betöltésében nem a legmagasabb szintű iszlám jogi kvalifikáció fog számítani, hanem a legfelsőbb vezetés és a hatalmi elit egyéb befolyásos elemeinek (pl. Iszlám Forradalmi Gárda, vallási alapítványok) konszenzusa, a rendszer iránt mutatott rendíthetetlen lojalitás, a társadalmi ismertség, valamint a kellő politikai tapasztalat. A maga idejében majd az aktuális politikai erőviszonyok, az adandó intézményi igények és a frakcióharcok dinamikái fogják eldönteni, hogy ki lesz Khámenei utódja. A khomeinista rezsim fenntartása érdekében növekvő erőszakmennyiség iránti igény és a Raiszi-kormány tevékenysége nyomán a gazdaságilag és politikailag várhatóan még jobban megerősödő Iszlám Forradalmi Gárda mindazonáltal folyamatosan növekvő esélyekkel rendelkezik a valódi „királycsináló” szerep betöltéséhez.

Felhasznált irodalom

Szakkönyvek és szakcikkek

- Ablaka G. – Wagner P. (2009): Jubileumi elnökválasztás az Iráni Iszlám Köztársaságban. In: *MKI-tanulmányok T-2009/14*. Magyar Külügyi Intézet. Elérhető: https://kki.hu/assets/upload/Tanulmanyok_2009_14_Jubileumi_elnekvelasztes.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 28.)
- Abrahamian, E. (1993): *Khomeinism. Essays on the Islamic Republic*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Abrahamian, E. (2008): *A History of Modern Iran*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Alfoneh, A. (2008): The Revolutionary Guards' Role in Iranian Politics. In: *Middle East Quarterly, Fall 2008*. pp. 3–14. Elérhető: http://www.sssup.it/Upload-Docs/4695_12_C_The_Revolutionary_Guards_Role_in_Iranian_Politics__Ali_Alfoneh_01.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 28.)
- Alfoneh, A. (2013): *Iran Unveiled: How the Revolutionary Guards Is Turning Theocracy into Military Dictatorship*. Washington: The AEI Press.
- Alfoneh, A. (2019): *Political Succession in the Islamic Republic of Iran: The Rise of the Revolutionary Guards* (Issue Paper. 2009/1). Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW). Agsiw.org. Elérhető: https://agsiw.org/wp-content/uploads/2019/02/Alfoneh_Iran-Succession_ONLINE.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 29.)
- Asaadi, R. R. (2021): *Postrevolutionary Iran: The Leader, The People, and the Three Powers*. Lanham (MD): Rowman & Littlefield Publishing Group.
- Axworthy, M. (2013): *Revolutionary Iran. A History of the Islamic Republic*. New York: Oxford University Press.
- Baranyi T. P. – Ilyash Gy. – Szalai M. – Varga G. (2020): Az új koronavírus nemzetközi hatásai – esettanulmányok (1.). In: *KKI-elemzések E-2020/30*. Elérhető: https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/03/30_KKI-elemz%C3%A9sek_COVID-19_Baranyi_Ilyash_Szalai_Varga_20200325.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 29.)
- Brew, G. (2020): COVID-19 and the Oil Price Crash: Twin Crises Impacting Saudi-Iran Relations. In: *IAI Commentaries*, 20(35). Istituto Affari Internazionali. Elérhető: <https://www.iai.it/sites/default/files/iaicom2035.pdf> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 29.)
- Buchta, W. (2000): *Who Rules Iran? The Structure of Power in the Islamic Republic*. Washington & Bonn: The Washington Institute for Near East Policy & Konrad Adenauer Stiftung.
- Entessar, N. – Afrasiabi, K. L. (2019): *Trump and Iran: From Containment to Confrontation*. Lanham (MD): Lexington Books, Rowman & Littlefield Publishing Group.

- Euben, R. L. – Zaman, M. Q. (szerk., 2009): *Princeton Readings in Islamist Thought. Texts and Contexts from al-Banna to Bin Laden*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Farhadi, N. (2021): The 2020 Parliamentary Election in Iran. In: *SSRN Papers*. 2021. 02. 20. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3789600 (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Golkar, S. – Aarabi, K. (2021): The IRGC in the Age of Ebrahim Raisi: Decision-Making and Factionalism in Iran's Revolutionary Guard. In: *Tony Blair Institute for Global Change. August 2021*. Elérhető: <https://institute.global/sites/default/files/2021-07/Tony%20Blair%20Institute%20The%20IRGC%20in%20the%20Age%20of%20Ebrahim%20Raisi%20August%202021.pdf> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Jany J. (2016): *Az iszlamizmus. Eszmetörténet és geopolitika*. Budapest: Typotex.
- Jones, P. (2011): Succession and the Supreme Leader in Iran. In: *Survival. Global Politics and Strategy*, 53(6). pp. 105–126.
- Jones, S. G. – Danika, N. (2019): Iran's Protests and the Threat to Domestic Stability. In: *CSIS Briefs. November 2019*. Center for Strategic & International Studies. pp. 1–11.
- Majd, H. (2009): *The Ayatollah Begs to Differ. The Paradox of Modern Iran*. New York: Anchor Books.
- Mandaville, P. (2014): *Islam and Politics (2nd Edition)*. London, New York: Routledge.
- N. Rózsa E. (2010): Az Iráni Iszlám Köztársaság – a síita modernizációs kísérlet. *Grotius online*. Elérhető: http://www.grotius.hu/doc/pub/VPUIJK/2010_116_n.rozsa_erksebet_iran.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 27.)
- N. Rózsa E. (2020): *Hagyomány és modernitás. Az iráni külpolitika kihívásai a 21. század elején*. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet. Elérhető: <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15785/Hagyomany%20es%20modernitas.pdf?sequence=1> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 27.)
- Nuruzzaman, M. (2020): President Trump's 'Maximum Pressure' Campaign and Iran's Endgame. In: *Strategic Analysis*, 44(6). pp. 570–582.
- Parsa, M. (2016): *Democracy in Iran. Why It Failed and How It Might Succeed*. Cambridge (MA), London: Harvard University Press.
- Posch, W. (2013): The Third World, Global Islam and Pragmatism. The Making of Iranian Foreign Policy. Ford. Newton, M. In: *SWP Research Paper 2013/3*. Stiftung Wissenschaft und Politik (German Institute for International and Security Affairs.) Elérhető: https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2013_RP03_poc.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 27.)
- Randjbar-Daemi, S. (2018): *The Quest for Authority in Iran. A History of the Presidency from Revolution to Rouhani*. London, New York: I.B.Tauris & Co.

- Safshekan, R. (2017): The Source of Legitimacy in the Guardianship of the Jurist: Historical Genealogy & Political Implications. In: *POMEPS Studies 28: New Analysis of Shia Politics*. Alexandria: Project on Middle East Political Science (POMEPS), Institute for Middle East Studies, George Washington University.
- Shahi, A. – Abdoh-Tabrizi, E. (2020): Iran's 2019–2020 Demonstrations: The Changing Dynamics of Political Protests in Iran. In: *Asian Affairs*, 51(1). pp. 1–41.
- Szalai M. (2019): Az iráni-amerikai kapcsolatok válsága – három forgatókönyv a következő két évre. *KKI-elemzések E-2019/37*. Külügyi és Külgazdasági Intézet. Elérhető: https://kki.hu/wp-content/uploads/2019/08/37_KKI-Elemzes-USA_IR_SZM_20190815.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 23.)
- Tazmini, G. (2009): *Khatami's Iran. The Islamic Republic and the Turbulent Path to Reform*. London, New York: I.B.Tauris & Co.

Internetes források

- Afshari, A. (2021): Low election turnout points to larger changes in Iranian politics. *Middle East Institute*. 2021. 06. 16. Elérhető: <https://www.mei.edu/publications/low-election-turnout-points-larger-changes-iranian-politics> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Akbarzadeh, S. (2021): Iran under a conservative president still needs the JCPOA. *AlJazeera.com*. 2021. 06. 22. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/opinions/2021/6/22/iran-under-a-conservative-president-still-needs-the-jcpoa> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Alfoneh, A. – Rome, H. (2021): Ebrahim Raisi and the future of Iran. Middle East Focus (Podcast). *Middle East Institute*. 2021. 08. 08. Elérhető: <https://www.mei.edu/multi-media/podcast/ebrahim-raisi-and-future-iran> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 13.)
- Al-Monitor (2021a): Iran begins registering candidates for key presidential poll. *Al-Monitor.com*. 2021. 05. 12. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/05/iran-begins-registering-candidates-key-presidential-poll> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021b): Iran's Zarif denies bid for presidency. *Al-Monitor.com*. 2021. 05. 10. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/05/irans-zarif-denies-bid-presidency> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021c): Tehran hard-liner council bans leading centrists from presidential race. *Al-Monitor.com*. 2021. 05. 25. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/05/tehran-hard-liner-council-bans-leading-centrists-presidential-race> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021d): Iran reconsidering list of disqualified presidential candidates. *Al-Monitor.com*. 2021. 06. 04. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/06/iran-reconsidering-list-disqualified-presidential-candidates> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

- Al-Monitor (2021e): As Iran's election campaign picks up, boycott gains momentum as well. *Al-Monitor.com*. 2021. 05. 18. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/05/irans-election-campaign-picks-boycott-gains-momentum-well> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021f): Iranians set to vote for president amid turnout concerns. *Al-Monitor.com*. 2021. 06. 17. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/06/iranians-set-vote-president-amid-turnout-concerns> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021g): Iran's presidential hopefuls promise big on economy, but can they deliver? *Al-Monitor.com*. 2021. 06. 14. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/06/irans-presidential-hopefuls-promise-big-economy-can-they-deliver> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021h): Iran's conservative candidates step aside to support Raisi. *Al-Monitor.com*. 2021. 06. 16. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/06/irans-conservative-candidates-step-aside-support-raisi> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021i): Hard-liner Raisi wins Iran presidency amid record low turnout. *Al-Monitor.com*. 2021. 06. 19. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/06/hard-liner-raisi-wins-iran-presidency-amid-record-low-turnout> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021j): The bizarre case of 'blank votes' in Iran's elections. *Al-Monitor.com*. 2021. 07. 06. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/07/bizarre-case-blank-votes-irans-elections> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021k): Who is Ebrahim Raisi, the fron-runner in Iran's presidential race? *Al-Monitor.com*. 2021. 06. 11. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/06/who-ebrahim-raisi-front-runner-irans-presidential-race> (Utolsó letöltés dátuma: 2021. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021l): Iran's hard-liners take page from China's election playbook. *Al-Monitor.com*. 2021. 06. 10. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/06/irans-hard-liners-take-page-chinas-election-playbook> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Al-Monitor (2021m): The Takeaway: Raisi likely can't resist economic benefits of Iran nuclear deal. *Al-Monitor.com*. 2021. 06. 23. Elérhető: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/06/takeaway-raisi-likely-cant-resist-economic-benefits-iran-nuclear-deal> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Amerian, S. (2020): The Mistakes That Brought Down Flight 752. *Australian Institute of International Affairs*. 2020. 03. 17. Elérhető: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/the-mistakes-that-brought-down-flight-752/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 29.)
- Amnesty International (2018): Iran: Blood-soaked secrets: Why Iran's 1988 prison massacres are ongoing crimes against humanity. *Amnesty.org*. 2018. 12. 04. Elérhető: <https://www.amnesty.org/en/documents/mde13/9421/2018/en/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

- Amnesty International (2021): Iran: Presidency of Ebrahim Raisi a grim reminder of the crisis of impunity. *Amnesty.org*. 2021. 06. 19. Elérhető: <https://www.amnesty.org/en/documents/mde13/4314/2021/en/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Azizi, A. (2020): Factbox: The outcome of Iran's 2020 parliamentary elections. *Atlantic Council*. 2020. 02. 26. Elérhető: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iran-source/factbox-the-outcome-of-irans-2020-parliamentary-elections/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Azizi, A. (2021a): How Iran's Hanging Judge Became President. *New Lines Magazine*. 2021. 06. 21. Elérhető: <https://newlinesmag.com/argument/how-irans-hanging-judge-became-president/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 01.)
- Azizi, A. (2021b): Iran's Cabinet of Hard-liners. *New Lines Magazine*. 2021. 08. 23. Elérhető: <https://newlinesmag.com/argument/irans-cabinet-of-hard-liners/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 12.)
- Azizi, H. (2021): Ahmadinejad Has Bigger Plans Than Iran's Presidency. *Foreign Policy*. 2021. 05. 25. Elérhető: <https://foreignpolicy.com/2021/05/25/ahmadinejad-has-bigger-plans-than-irans-presidency/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Azodi, S. (2021): Is Ahmadinejad set for a comeback? *Middle East Institute*. 2021. 05. 21. Elérhető: <https://www.mei.edu/publications/ahmadinejad-set-comeback> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- BBC (2021a): Iran's presidential election: Who the candidates are. *BBC.com*. 2021. 05. 28. Elérhető: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-57274703> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- BBC Farsi (2021): انتخابات ۱۳۶۰ و ۱۴۰۰؛ تاریخ تکرار می شود؟. *BBC.com/persian*. 2021. 05. 25. Elérhető: <https://www.bbc.com/persian/iran-57260537> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Buchta, W. (2021): Will Khamenei's Son Play a Role in Iranian Succession? *The Washington Institute for Near East Policy*. 2021. 04. 07. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/will-khameneis-son-play-role-iranian-succession> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Carl, N. (2021a): Iranian Presidential Election Tracker: Khamenei faces difficult decisions in the presidential election. Iran File. *Critical Threats*. 2021. 06. 10. Elérhető: https://www.criticalthreats.org/briefs/iran-file/iranian-presidential-election-tracker-khamenei-faces-difficult-decisions-in-the-presidential-election?mkt_tok=NDc1LVBCUS05NzEAAAF9lqUf7kW1Nc2xTEvziW-d9CgT55ahikqmrAhbNnk7M3bW0fT_6BjlZwj8K5d_PydFrnhArPE-ucKLZPLzA8ucPHreFCoofYURexHw1YevFwNrK4g (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 20.)
- Carmi, O. (2021a): A Race of One? Iran Slashes Its Presidential Candidates List. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2021. 05. 25. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/race-one-iran-slashes-its-presidential-candidates-list> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

- Carmi, O. (2021b): Iran's Presidential Election Season Kicks Off: Five Takeaways. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2021. 05. 17. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-presidential-election-season-kicks-five-takeaways> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Carmi, O. (2021c): From Rouhani to Raisi: Pressing Questions on the Eve of Iran's Election. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2021. 06. 17. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/rouhani-raisi-pressing-questions-eve-irans-election> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- CFR (2019): Iran's Revolutionary Guards. *Cfr.org*. 2019. 05. 06. Elérhető: <https://www.cfr.org/backgrounders/irans-revolutionary-guards> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 29.)
- Clawson, P. – Uskowi, N. – Nadimi, F. – Bauer, K. (2017a): What to Expect After Iran's Election. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2017. 05. 17. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/what-expect-after-irans-election> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 23.)
- Clawson, P. – Uskowi, N. – Khalaji, M. (2017b): Inside Iran's 2017 Election: Economics, Politics, and National Security. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2017. 05. 03. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/inside-irans-2017-election-economics-politics-and-national-security> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 22.)
- Clawson, P. (2021a): *Raisi Did Not Win, Reformers Lost*. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2021. 06. 22. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/raisi-did-not-win-reformers-lost> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Clawson, P. (2021b): Iran's Next Budget Assumes No Nuclear Deal. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2021. 12. 14. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-next-budget-assumes-no-nuclear-deal> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 10.)
- Dehghanpishe, B. (2019): Iran says 200,000 took to streets in anti-government protests. *Reuters*. 2019. 11. 27. Elérhető: <https://www.reuters.com/article/us-iran-protests/iran-says-200000-took-to-streets-in-anti-government-protests-idUSKBN1Y11PE> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 22.)
- Eshraghi, A. R. (2021): Council of despair: Iran's uncompetitive presidential election. *European Council on Foreign Relations. Ecfre.eu*. 2021. 06. 03. Elérhető: <https://ecfr.eu/article/council-of-despair-irans-uncompetitive-presidential-election/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Fathi, N. (2021): Iran's Guardian Council clears a path to the presidency for Raisi. *Middle East Institute*. 2021. 06. 01. Elérhető: <https://www.mei.edu/blog/weekly-briefing-irans-guardian-council-clears-path-presidency-raisi> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

- Fararu (2021): ابراهيم رئيسی کیست؟. Fararu.com. Elérhető: <https://fararu.com/fa/news/265181/%D8%A7%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87%DB%8C%D9%85-%D8%B1%D8%A6%DB%8C%D8%B3%DB%8C-%DA%A9%DB%8C%D8%B3%D8%AA> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Fitzpatrick, K. – Carl, N. (2021): Iran File: Meet the Raisi Administration. *Critical Threats*. 2021. 08. 18. Elérhető: https://www.criticalthreats.org/briefs/iran-file/iran-file-meet-the-raisi-administration?mkt_tok=NDc1LVBCUS05NzEAAAF--S3kWchdtx_K7QJc-TrCin8gJFW-pjNXGqVSDKEHz4XUBor5xhRPAKmm-reSw1hWCun_hOBHT6RzBoySvqC9fZ35BNwgY0_4TCHgA--PzO-E5wqQ (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 21.)
- Ghodsi, M. (2021): Iran's President Raisi takes over a ruined economy. *Middle East Institute*. Elérhető: <https://www.mei.edu/publications/irans-president-raisi-takes-over-ruined-country> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 12.)
- Golkar, S. (2020): Protests and Regime Suppression in Post-Revolutionary Iran. *Policy Notes. The Washington Institute for Near East Policy. October 2020*. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/media/3858> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 02.)
- Golkar, S. (2022): Iran's Third Cultural Revolution. *The Washington Institute for Near East Policy*. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-third-cultural-revolution> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 15.)
- Hafezi, P. – Irish, J. (2021): Analysis: Khamenei's election agenda may slow revival of Iran nuclear deal. *Reuters.com*. Elérhető: <https://www.reuters.com/world/middle-east/khameneis-election-agenda-may-slow-revival-iran-nuclear-deal-2021-05-24/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Henderson, S. (2019): Iran's Deceptive Nuclear Messaging. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2019. 05. 23. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-deceptive-nuclear-messaging> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 21.)
- Iran Data Portal (2022a): Presidential Electoral Law of the Islamic Republic of Iran. *Irandatportal.syr*. Elérhető: https://irandatportal.syr.edu/wp-content/uploads/presidential_electoral_law.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 27.)
- Iran International (2021a): Zarif Issues Statement Saying He Will Not Run In Iran's Presidential Election. *Iranintl.com*. 2021. 05. 12. Elérhető: <https://old.iranintl.com/en/iran/zarif-issues-statement-saying-he-will-not-run-irans-presidential-election> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Iran International (2021b): Khamenei Slams Zarif's Leaked Remarks As 'Regrettable, Surprising Big Error'. *Iranintl.com*. 2021. 05. 02. Elérhető: <https://old.iranintl.com/en/world/khamenei-slams-zarifs-leaked-remarks-regrettable-surprising-big-error> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Iran International (2021c): Rejected Ahmadinejad Says He Won't Vote In Iran Presidential Poll. *Iranintl.com*. 2021. 05. 27. Elérhető: <https://old.iranintl.com/en/iran/rejected-ahmadinejad-says-he-won%E2%80%99t-vote-iran-presidential-poll> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

- Iráni Alkotmány (1989): Constitution of the Islamic Republic of Iran. *Worldbank.org*.
Elérhető: https://publicofficialsfinancialdisclosure.worldbank.org/sites/fdl/files/assets/law-library-files/Iran_Constitution_en.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 29.)
- Khalaji, M. (2014): President Rouhani and the IRGC. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2014. 01. 08. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/president-rouhani-and-irgc> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Khalaji, M. (2020): Iran's Supreme Leader Responds to the Soleimani Assassination. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2020. 01. 03. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-supreme-leader-responds-soleimani-assassination> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 29.)
- Mehdi, S. Z. (2021): Key Iranian reformist and former prisoner to run for presidency. *Anadolu Agency*. *Aa.com.tr*. 2021. 05. 14. Elérhető: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/key-iranian-reformist-and-former-prisoner-to-run-for-presidency/2241194> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Motamedi, M. (2021a): Candidate registration opens for Iran's presidential election. *AlJazeera.com*. 2021. 05. 11. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/5/11/registration-opens-for-irans-presidential-election> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Motamedi, M. (2021b): Conservative Ebrahim Raisi tops Iran's presidential candidates. *AlJazeera.com*. 2021. 05. 15. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/5/15/conservative-ebrahim-raisi-tops-irans-presidential-candidates> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Motamedi, M. (2021c): Iran's Guardian Council disqualifies most presidential hopefuls. *Al-Jazeera.com*. 2021. 05. 25. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/5/25/irans-guardian-council-disqualifies-most-presidential-candidates> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Motamedi, M. (2021d): Iran's Khamenei reprimands foreign minister over leaked audiotape. *AlJazeera.com*. 2021. 05. 02. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/5/2/irans-khamenei-reprimands-foreign-minister-over-leaked-audiotape> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Motamedi, M. (2021e): Leaked Javad Zarif recording stirs hot political debate in Iran. *AlJazeera.com*. 2021. 04. 26. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/4/26/leaked-javad-zarif-recording-stirs-hot-political-debate-in-iran> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Motamedi, M. (2021f): The view from Iran as people head to the polls – or stay in. *AlJazeera.com*. 2021. 06. 18. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/18/the-view-from-iran-as-people-head-to-the-polls-or-stay-in> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Motamedi, M. (2021g): Iran's presidential candidates clash amid disqualification row. *AlJazeera.com*. 2021. 06. 05. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/5/irans-president-candidates-clash-amid-disqualification-row> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

- Motamedi, M. (2021h): Iran's presidential candidates pull out all stops in final debate. *AlJazeera.com*. 2021. 06. 12. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/12/irans-presidential-candidates-pull-out-the-stops-in-final-debate> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Motamedi, M. (2021i): Who is Ebrahim Raisi, Iran's next president? *AlJazeera.com*. 2021. 06. 19. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/19/who-is-ebrahim-raisi-irans-next-president> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Motamedi, M. (2021j): Iran's President-elect Raisi addresses ties to mass executions. *AlJazeera.com*. 2021. 06. 21. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/21/irans-president-elect-raisi-addresses-links-with-mass-executions> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Motamedi, M. (2021k): Hardliner Ebrahim Raisi elected Iran's new president. *AlJazeera.com*. 2021. 06. 19. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/19/raisi-wins-irans-presidential-election-amid-low-turnout> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Naderi, M. (2021): Iran's leaders 'are responsible' for executing 30,000 political prisoners. *Opendemocracy.net*. 2021. 06. 07. Elérhető: <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/irans-leaders-are-responsible-for-executing-30000-political-prisoners/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Politico (2017): Iran's Rouhani wins 2nd term by a wide margin. *Politico.com*. 2017. 05. 20. Elérhető: <https://www.politico.com/story/2017/05/20/iran-elections-president-rouhani-wins-2nd-term-238632> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- RadioFarda (2021): روحانی: در مورد رد صلاحیت‌ها، ناچار به رهبر نامه نوشتم. *Radiofarda.com*. Elérhető: <https://www.radiofarda.com/a/rouhani-elections-letter-khame-nei/31274419.html> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Raisi (2021): زندگی‌نامه رئیس‌جمهور منتخب، آیت‌الله دکتر سید ابراهیم رئیسی. *Raisi.ir*. Elérhető: <https://raisi.ir/news/2590/%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C%E2%80%8C%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-%D8%B1%D8%A6%DB%8C%D8%B3%E2%80%8C%D8%AC%D9%85%D9%87%D9%88%D8%B1-%D9%85%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A8-%D8%A2%DB%8C%D8%AA%E2%80%8C%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%D8%AF%DA%A9%D8%AA%D8%B1-%D8%B3%DB%8C%D8%AF-%D8%A7%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87%DB%8C%D9%85-%D8%B1%D8%A6%DB%8C%D8%B3%DB%8C> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Reuters (2021): Iran leader says some rejected vote candidates were 'wronged'. *Reuters.com*. 2021. 04. 06. Elérhető: <https://www.reuters.com/world/middle-east/irans-election-watchdog-may-review-barring-presidential-candidates-2021-06-04/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Sadjadpour, K. (2021): Iran Stops Pretending. *The Atlantic*. 2021. 06. 21. Elérhető: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2021/06/iran-president-raisi-biden/619252/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 12.)

- Shamir, A. (2021): As Iran's Hard-liners Tighten Their Grip, Ordinary Iranians Resort to Humor. *New Lines Magazine*. 2021. 06. 14. Elérhető: <https://newlinesmag.com/reportage/as-irans-hard-liners-tighten-their-grip-ordinary-iranians-resort-to-humor/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Slavin, B. (2021): Larijani has credentials but not charisma as Iran's presidential candidate. *Atlantic Council*. 2021. 03. 16. Elérhető: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iran-source/larijani-has-the-credentials-but-not-the-charisma-to-be-irans-president/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Taati, H. (2021): Iran's Election 2021: Who is Eshaq Jahangiri? *National Council of Resistance of Iran (NCRI)*. Elérhető: <https://www.ncr-iran.org/en/news/iran-election/elections-candidates-biography/irans-elections-2021-who-is-eshaq-jahangiri/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Toumaj, A. (2022): Iran's Law Enforcement Shuffle Reflects Concern About Protests. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2022. 01. 05. Elérhető: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-law-enforcement-shuffle-reflects-concern-about-protests> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 15.)
- Treasury (2019): Press Release: Treasury Designates Supreme Leader of Iran's Inner Circle Responsible for Advancing Regimes's Domestic and Foreign Oppression. *U.S. Department of the Treasury*. Elérhető: <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm824> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Vatanka, A. (2017): The Supreme Leader's Apprentice Is Running for President. *Foreign Policy*. 2017. 04. 12. Elérhető: <https://foreignpolicy.com/2017/04/12/irans-supreme-leader-has-picked-his-candidate-for-president/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Vatanka, A. (2021a): Iran's presidential elections are all about the post-Khamenei era. *Middle East Institute*. 2021. 05. 17. Elérhető: <https://www.mei.edu/publications/irans-presidential-elections-are-all-about-post-khamenei-era> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 27.)
- Vatanka, A. (2021b): No surprises in Iran's election, but what comes next? *Middle East Institute*. 2021. 06. 21. Elérhető: <https://www.mei.edu/blog/monday-briefing-no-surprises-irans-election-what-comes-next> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)
- Vatanka, A. (2021c): Raisi and the Revolutionary Guards. *The Iran Primer*. 2021. 09. 02. Elérhető: <https://iranprimer.usip.org/blog/2021/sep/02/raisi-and-revolutionary-guards> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 11.)
- Vatanka, A. (2021d): Beholden to Khamenei and the IRGC, Raisi will stick to the hardline script. *Middle East Institute*. 2021. 09. 18. Elérhető: <https://www.mei.edu/publications/holden-khamenei-and-irgc-raisi-will-stick-hardline-script> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 05. 12.)
- Zeidan, A. (2021): Ebrahim Raisi: Iranian cleric, prosecutor, and politician. *Britannica.com*. Elérhető: <https://www.britannica.com/biography/Ebrahim-Raisi> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

Statisztikai adatok forrásai

Iran Data Portal (2022b): 2021 Presidential Election. *Irandatportal.syr.edu*. Elérhető: <https://irandatportal.syr.edu/2021-presidential-election> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

Iran Data Portal (2022c): 2017 Presidential Election. *Irandatportal.syr.edu*. Elérhető: <https://irandatportal.syr.edu/2017-presidential-election> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

Iran Data Portal (2022d): 2013 Presidential Election. *Irandatportal.syr.edu*. Elérhető: <https://irandatportal.syr.edu/2013-presidential-election> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

Iran Data Portal (2022e): Presidential Elections. *Irandatportal.syr.edu*. Elérhető: <https://irandatportal.syr.edu/presidential-elections> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 30.)

Statista (2022a): Iran: Real gross domestic product (GDP) growth from 2016 to 2026. *Statista.com*. Elérhető: <https://www.statista.com/statistics/294301/iran-gross-domestic-product-gdp-growth/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 29.)

Statista (2022b): Iran: Inflation rate from 1986 to 2026. *Statista.com*. Elérhető: <https://www.statista.com/statistics/294320/iran-inflation-rate/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 29.)

Statista (2022c): Iran: Unemployment rate from 1999 to 2020. *Statista.com*. Elérhető: <https://www.statista.com/statistics/294305/iran-unemployment-rate/> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 04. 29.)